

Hakarps Krönika

1970–71

Hakarps Hembygdsförening

Krönika 1970 — 1971

INNEHÅLL

Hakarpsbyns gårdar och dess ägare av Hans Johansson	5
Restaurering av Hakarps kyrka av Harald Möllerström	24
Bidrag till gården Råmmarps historia av Gunnar Gadolin	34
Om kvarnar av Harald Möllerström	42
Hakarps bygdekör 1921—1971 av Axel Werner	46
Hakarps Kyrkliga Arbetsförening 50 år av Elsy Flensburg	53
En stöld i Hakarp på 1700-talet av Ragnar Karlsmo	57
Strövtåg kring Laggen av Conny Rapp	61
Hakarps sockenmagasins stipendium	69
Om cyklar och cykelåkning	70
Något om Hakarp för 100 år sedan av Gottfrid Granemyr	72
Förvaltningsberättelse för 1970	76
Anteckningar ur församlingsböckerna	79

Redaktionskommitté har varit:

*Rune Gustafsson, Carl-Eric Blomdahl, Eskil Lago,
Gottfrid Granemyr och Ragnar Karlsmo*

Titelsidans bild visar Hakarps Säteri och är utförd av Uffe Tecknare.

FÖRORD

På grund av att Krönikan hittills utkommit ganska sent på året, i december månad, och innehållet delvis omfattat händelser året före utgivningen, har många artiklar kommit lite försenade till läsarna. Detta har vi i år sökt rätta till genom att låta årets bok omfatta både år 1970 och 1971.

Vi kan därför denna gång uppmärksamma kyrkorestaurationen och två femtioårsjubiléer, Bygdekörens och Kyrkliga arbetsföreningens.

Ur innehållet i övrigt kan vi meddela att Hans Johanssons artikel om Hakarpsbyn kommer att fortsättas i kommande årgångar av Krönikan.

Vidare har vi bl. a. en liten historik över Hakarps enda militärboställe Råmmarp och en artikel om djur och natur vid Laggarebosjön.

Vi tackar samtliga medarbetare för värdefulla bidrag till årets krönika.

REDAKTIONEN

F Ö R O R D
till artikeln
HAKARPSBYNS GÄRDAR OCH DESS ÄGARE
av Hans Johansson

Hakarps säteri uppstod genom en sammanslagning av tre gårdar i Hakarps kyrkby mot slutet av 1600-talet. Först från 1540-talet finnas jordboksanteckningar om dessa, liksom de flesta andra. Det visade sig emellertid, att av det fåtal medeltidshandlingar i vilka namnet Hakarp förekommer, två just handlar om ägoförhållandena för två av gårdarna i byn. Därigenom har förteckningen över ägare till dessa kunnat flyttas tillbaka till omkr. 1370. Eftersom några av dessa intagit framskjutna ställningar i samhället, har det varit möjligt att ur tryckta källor ta fram uppgifter, som belyser deras liv och förhållanden.

Jag tackar Huskvarna Stadsbibliotek för benäget bistånd vid framskaffande av litteratur och handlingar. Särskilt ber jag få tacka bibliotekarie Birgitta Person för god medhjälp.

Förf.

Hakarpsbyns gårdar och dess ägare

av Hans Johansson

Första delen: Till omkr. 1400

Vännen och hembygdsvårdaren Gunnar Hakemans minne ägnas dessa rader.

I början av år 1363 befann sig ett antal svenska herrar ombord på ett fartyg från Sverige till Gotland, som då några år varit i dansk besittning. Det var ingen vanlig nöjesresa. De var nämligen landsflyktiga, enligt landslagen dömda förlustiga "jord, gods och liv" för att de "gjort försåt att konungen fånga eller döda". Konungen var Magnus Eriksson, jämte sönerna Erik och Håkan, sist av Folkungarnas ätt i Sverige. Händelsen är en episod från den oroliga och förvirrade period i Sveriges historia, som utgör de 10 eller 15 sista åren av denne konungs regeringstid.

Att vi i detta sammanhang intresserar oss för det resande sällskapet beror på att bland dem befann sig den förste nu kände ägaren till vad som vid denna tid utgjorde en stor del av nuvarande Hakarps säteri, då en hel liten by, "stormannen", sedermera riddaren och rådsherren Erik Karlsson, som tillhörde en släkt, som förde i sitt vapen och sigill en örnfot. (Dessa vapenbilder; djurbilder, blommor, växtdelar, bjälkar, sparrar o.s.v. användes på den tiden inte som namn.)

Det går inte med de sparsamma dokument som finns i behåll att avgöra, om Erik Karlsson vid tiden för landsförvisningen varit ägare till Breidagardhin och Imparatorph i Hakathorps socken eller de båda gårdarna varit ett senare förvärv, endast att han någon gång före 1390 ägt dem samt lämnat dem, visserligen pantsatta, i arv efter sig. Var de arvegods inom hans släkt, finner vi kanske i följande släktregister några ännu tidigare ägare till dessa gårdar. Detta register, som ej tidigare publicerats har som tryckmanus välvilligt ställts till förfogande av utgivaren (riddarhuset) av ett planerat verk över äldre svenska adelssläkter. Detsamma gäller om Hans Gillingstams artikel om ätten Örnfot.

Den angivna årtalen ange tiden för dokument, i vilka de olika medlemmarna av ätten omnämnas eller tagit del, t.ex. genom att sätta sitt sigill under.

Utdrag ur släktregister över ätten Öde

Magnus Ödason	Lidingvard Ödason
1287—1291	Erik Karlsson
Karl Magnusson	1362—1389
1325—1341	Magnus Eriksson
Magnus Karlsson	1400—1421
1355—1362	Erik Magnusson
Bengt Karlsson	1439—1473
1353—1367	

Denna ätt, vars namn är en senare tids benämning, given efter vapenbilden, en örnfot av guld i blått fält (SAT 2 plansch mellan s. 142 och 143) tillhörande högfrälset redan då den i slutet av 1200-talet börjar kunna urskiljas i källmaterialet, och en av dess äldsta kända medlemmar var gift med en dotterdotter till Birger jarl. Det är därför i sammanhanget av intresse, att redan den föga kände svenske 1100-talsjarlen Guttorm förde en örnfot i sitt vapen ehuru med andra färger. (Beträffande förteckning över källmaterial och litteraturanvisningar hänvisas till den planerade boken). Ättens sociala ställning bibehölls bland annat genom en rad förnåma giften ända fram till dess utslocknande (på svärdssidan på 1470-talet på spinnsidan mellan 1505 och 1511.) Det är därför, såsom påpekats i B. Hildebrands recension i Personhistorisk Tidskrift 1935, s. 143, av G. Kellerstams biografi över ärkebiskop Jakop Ulfsson, som förde samma vapen men var av lågfrälse ursprung, icke sannolikt, att denne ens var befryndad med denna högfrälse släkt. Icke heller föreligger något samband med den 1541 adlade fogden Olof Pedersson, vars familj därför i J. E. Almqvists studie i Personhistorisk Tidskrift 1952 s. 74, för särskiljande från medeltidssläkten kallats "Örnfot i Västergötland".

För att räknas till högaristokratin och komma med i de ledande kretsarna i landet fordrades då inte endast hög börd och fina släktförbindelser utan även en anseelig förmögenhet. Och en sådan be-

*Dåtidens herrar var klädda
i järn och bar skarpa vapen.*

stod på den tiden nästan uteslutande av jordegendomar. Avkastningen av dessa gav herremannen möjlighet icke bara till en ståndsmässig livsföring. Med "räntan" finansierade han också sin egen lilla krigsmakt, som ytterst gav tyngd åt hans synpunkter vid rådslag med jämlikar och i vissa lägen kom själva kungamakten att lyssna. Så öppnades vägen till höga ämbeten och inkomstbringande "län". Det är sant, att han svurit sin herre och konung "manskap och troskap" och skulle med all sin kraft stå honom bi, men när — som så ofta skedde — meningarna i väsentliga frågor skred isär mellan kungamakten och stormannagrupper, drog den förra ej sällan det kortaste strået.

Gillingstam uppräknar en mängd olika platser, där Erik Karlsson hade gods: i Aska, Björkekind, Bråbo och Finspångaläns härader samt i Söderköpings stad i Östergötland, i Stranda härad i Småland samt i Siende härad i Västmanland och han stöder sin uppräkning med hänvisningar till pergamentbrev i Riksarkivet samt brev i Svenskt Diplomatarium. Av ett pergamentbrev i Riksarkivet, på

vilket vi grundar vår mening, att han också ägt några Hakarpsgårdar, och varom mera i det följande, framgår att han också ägt gods i bl. a. Tveta och Vista härader samt på Öland, där han en tid var hövitsman.

Erik Karlsson var också en tid hövitsman över Rumlaborgs län och den möjligheten, att han under denna period förvärvat gårdar i vårt och angränsande härader måste tas med i beräkningen. Förhållandena gynnade dem, som då hade medel. Vi minns ju, att omkr. 1350 en svår farsot, digerdöden, drog fram över Europa. Förutom allt möjligt elände den hade i sitt släptåg ledde den till en svår jordbrukskris. När brukarna var borta fick gårdarna växa igen eller såldes för en spottstyver. Vi vet, att den i vissa trakter av vårt land for hårt fram, man vet inte vad den betydde för landet i dess helhet. Man har uppskattat förlusten av människoliv här till en tredjedel av befolkningen, men det finns intet säkert belägg för detta. Säkerligen har arbetskraftsbristen i vårt land ej fått så katastrofala följder som i en del andra europeiska länder, t.ex. England, men troligt är, att utbudet av gods ökat. En annan anledning var beskattningen. Skatten vilade ju på jorden, och när utskylderna till staten ökade — och det gjorde de ofta — fann ägaren till en gård det förmånligare att sälja till frälse, och betala arrende till adelsmannen. Slutligen fick man lagstifta mot sådana köp av skattejord, som betraktades som "stöld från kungen".

Tidigare hade det legat helg över arvejorden — något som fortfarande kunde utläsas i många av köpebrevens formuleringar. Därför fick den ej säljas, förrän den hembjudits till inlösen av "bördeman", d.v.s. den eller de, som var i släktskapsförhållande till säljaren, så att de hade arvsrätt efter honom. Upplandslagen t.ex. föreskriver, att jorden först skulle hembjudas till "bördemannen" inför grannar och kyrksocken (på kyrkvallen). Sedan skulle hembudet ske på tre häradsting efter varandra. Först om därefter ingen bördeman uppträdde som köpare, hade bonden rätt att sälja till andra. "Då må en köpa jorden, som har den djupaste pungen och vill giva dess värde i penningar av silver." Bördemannen hade förmånligare villkor. Man skulle väl kunna säga, att han fick gården för "taxeringsvärdet". Beräkningen av det senare få vi tillfällen diskutera i annat sammanhang.

Om Hakarps by.

Förutom de båda gårdar, som i slutet av 1300-talet ägdes av Erik Karlsson, ingick i Hakarpsbyn ännu ett ställe, som i senare handlingar betecknas som Lillgården. Troligen fanns också redan under medeltiden ett boställe för klockaren, alltså fyra "lägenheter". Här i skogsbygden var byarna sällan större. Några dokument, som kan ge oss ledning när eller hur bebyggelsen kommit till, ha vi dessvärre inte utan är hänvisade till vad man kan sluta sig till på mera indirekt väg. Beträffande de slutsatser som gårdsnamnen kan föranleda hänvisas till argumenteringen i Hakarps Krönika 1966 s. 33—40. Tidigast mot slutet av heden tid — omkr. år 1000 e. Kr. — har fast bebyggelse nått bygden, trakterna omkring ån undantagna. Från vilket håll kolonisationen kommit kan ävenledes endast bli föremål för gissningar. Från Vättersänkan spärrades vägen av den svårforcerade förkastningsbranten och söderut åt ån till, stod området mellan Sotåsen och Fagerslätt vid denna tid under vatten. Det kan därför hända att bebyggelsen sökt sig fram norr ifrån, från Skärstad. Från Botarp i nämnda socken, över Ringsberg, Knutstorp, Läxarp, Hökhult och Kixtorp följer en väg i ett otal slingringar kanten av bergslutningarna och "passen" mellan dem. Se karta, t.ex. Huskvarnatrakten, orienteringskarta upprättad av IK Hakarpspojkar 1959.

Korna visade vägen. Det är åtminstone Ingers mening i "Det svenska jordbrukets historia": Det är sedan länge påvisat, att det egentliga jordbruket, d.v.s. odling av säd o.d. i större delen av vårt land var av mycket underordnad betydelse i förhållande till boskapsskötseln. Det gäller inte blott den förhistoriska delen utan, om man undantar de egentliga slättbygderna, många århundraden in i historisk tid. De fåtaliga och spridda åkerlapparna lämnade endast en sparsam tribut till bondens försörjning i jämförelse med boskaps-hjorden. Att sörja för dess underhåll och särskilt för dess förseende med vinterfoder blev därför ett av bondens mest maktpåliggande arbeten. Så långt Ingers. Fabian Månsson har i sina stora böcker om vikingatidens och folkvandringstidens historia på flera ställen tagit upp problemen om bosättning och nyodling. Förutom egna och andra svenska forskares rön har han utnyttjat de resultat som danska, norska och tyska forskare lagt fram. "Man skall vakta sig

mot föreställningen, att den (nybyggarverksamheten) företagits av fria, enskilda individer, som med sin familj kommit vandrande liksom emigranterna ut på den amerikanska prärien och kapat åt sig ett område. Så fungerade inte individerna i denna samhällsbildning; kolonisationen har varit fast organiserad från den tidigare bygden." Nyodling har med andra ord varit ett lagarbete och jorden förblev byns gemensamma egendom. Att röja mark av skog kan knappast tänkas görligt, förrän man ägde järnyxan. En del forskare hålla före, att först under järnåldern en vidare utveckling av bebyggelsen ägt rum utöver den primära på de lättast tillgängliga jordarna.

Marken var täckt mest med lövskog. Det gällde för nyodlarna att genom rödning och svedjning bereda utrymme och ljus för gräsväxten. Samtidigt utnyttjades skogen själv för fodertäkt. Mårten Sjöbeck, stor kännare på området, säger: "Bysamhällets hela kultur spirar från vår tideräknings början ända till medeltidens slut bokstavligen i lövängens skugga."

Så kan det tänkas att en by uppstått: Sedan marken en längre tid utnyttjats till sommarbete och fodertäkt med skjul för vallfolkets behov sommartid och någon bod för det insamlade fodrets förvaring, tills vintervägarna gjorde hemtransport möjlig, har platsen blivit mogen för bebyggelse och utflyttning skett. Just vid den tid då hakarpsbyarna kan antas ha uppstått har expansionen i vårt land varit mycket stor. Ej ens den stora nyodlingsperioden under 1800-talet kan jämföras med den.

Vid denna tid har också det gamla ätt-samhället gått mot sin upplösning. Då det förut varit — enligt Fabian Månsson — lika omöjligt att tala om "min jord" eller "min skog" som att säga "min luft", har ägareskapet börjat knytas till enskilda familjer eller personer och jord blivit en handelsvara, man har kunnat betala böter och skadestånd m.m. med jord, något som tidigare var otänkbart. Och därmed stod fältet öppet för en ojämn förmögenhetsfördelning. En del familjer kom att äga flera gårdar, en del bara ett hemman och de flesta inget alls. "Den som har åt honom skall varda givet". De saknas inte, som menar, att den spirande kyrkan, som var jordhungrig, medvetet arbetat på den gamla rättsuppfattningens utplånande. Alltnog, under tidig folkungatid började en omfördelning av jorden, och en storjordägarklass uppstod, inte så att dess medlem-

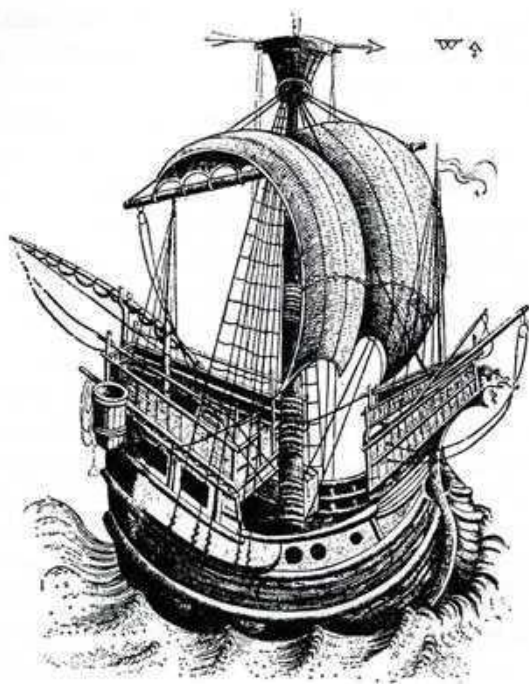
mar ägde särskilt stora gårdar men väl många. "Stormän" började dessa kapitalister kallas och de åvägabragte snart ökat inflytande och ökade förmåner för sig i samhället.

Vi slutar detta avsnitt med att konstatera, att Hakarpsbyn vid medeltidens början var bebyggd och att dess tre gårdar: Bredgården, Ymparegården och Lillgården någon gång, exakt när vet vi inte, blivit storjordsägares egendom, varvid de två första synes ha följts åt medan den sista hört till annan familj. Om dess belägenhet och vad som kunnat utrönas om förhållandena där mera längre fram.

"Med avog sköld mot sitt land"

Nu återvänder vi till de flyktande herrarna på den gungande vågen, på väg till Visby. Det ligger ju på Gotland, men var det enda ställe därstädes, som inte marken kunde bränna under fötterna på dem. Deras situation var inte särdeles angenäm. Med landsförvisningen följde för de drabbade förlusten av deras egendomar. Berövade hemvist och ägodelar, var de i fortsättningen helt enkelt hänvisade till den hjälp och skydd de kunde få hos främmande furstar; kunde de med deras hjälp rent av återvinna sin ställning i hemlandet, så mycket bättre. Men låt oss presentera några av dem. Kanske Erik Karlsson är vänlig och föreställer oss.

Här är Hans Högvärdighet Biskopen i Linköping. Vid hans sida står Erik Karlssons morbror Nils Turesson (av släkten Bjelke). Han har varit kung Magnus' drots, närmast något mellan stats- och justitieminister, nu lagman över Finland och innehavare av ett pantlän där. Den kortväxta karlen, som lutar sig över relingen, är Bo Jonsson. Hans familj för en Grip i sitt vapen, och han är väl den, som ser ut att förlora mest på det inträffade. Han har avancerat snabbt till rikets högsta ämbete och är omtalad för sina lyckade egendomsaffärer. Och denne ståtliga unge man heter Karl Ulvsson. Hans far är död, i sina bästa år. Ulf Gudmarsson till Ulvåsa var lagman i Närke. Kanske modern är mera känd: Birgitta Birgersdotter, barn till den berömde upplandslagmannen Birger Person. Sedan hon blivit änka har hon ägnat sig åt fromma övningar och kristlig välgörenhet. Hon har haft de märkligaste uppenbarelser, anses av många som ett Guds utvalda redskap i en ond tid, ja, rent av som en helig kvinna. Hon planerar att grunda ett kloster och har

redan samlat ansefliga medel för ändamålet. Redan 1346 skänkte kungen och drottningen betydande jordegendomar för det behjärtansvärda ändamålet, fast malisen nog ville göra gällande, att det mest var för att stämma det kring henne samlade betydande stormannapartiet till sin förmån. Det sägs, att hon snart skall resa till påven för att få stadfästelse på sin klosterorden. Bo Jonsson lär vara litet släkt med henne. De övriga i sällskapet är också namnkunniga. Nu skymtar Visbys många kyrktorn. Där går det nog att få en skeppslägenhet över till Tyskland, där man t.v. får bida tiden.

Läsaren frågar sig kanske hur Erik Karlsson och hans ståndsbroder råkat i denna pinsamma situation. Det är i alla sina detaljer en lång och trasslig historia — även delvis omdebatterad. Den kan efteråt synas som en mindre episod i den härva av stridigheter, inre och yttre, orsakad av maktkamp, rovgirig expansionslusta, handels- och andra ekonomiska intressen, i vilka inte bara hela Norden utan även norra Tyskland med sina furstendömen och handelsstäder var in-

blandade. Det är inget uppbyggligt spel att följa, med sina intriger, svikna löften, brutna överenskommelser, tvärvändningar, där man bytte sida över en natt och utlämnade tidigare bundsförvanter. För dem som var med, och inte kunde överblicka utgången, måste det nog ha känts litet nervöst.

I mindre historieböcker läggs saken ut så, att de svenska stormännen, missnöjda med Magnus Erikssons styre, sände en deligation till Mecklenburg i n. Tyskland, vars härskare hertig Albrekt var gift med kung Magnus' syster Eufemia och erbjöd den svenska kungskronan till hans son, likaledes vid namn Albrekt. Denne kom, Magnus avsattes och Albrekt (d.y.) korades under högtidliga former till ny kung vid de hävdomspunna Mora stenar. Detta är en långt gående förenkling redan av den anledningen, att folkungarna hade ett betydande antal av de svenska stormännen på sin sida. Även grupper, som gärna såg att Magnus avpolleterades, varnade för att låta Mecklenburgarna få insteg i riket. (Birgitta, som också hade "politiska" uppenbarelser använde i en sådan för den äldre pseudynomen "Räven" för den yngre "Ormungen"). Men hertigen, som länge haft ett gott öga till Sverige för sin dynastis räkning, värvade krigsfolk och bundsförvanter och inväntade ett lägligt tillfälle för angrepp på Sverige.

I görligaste mån kort skall vi ge bakgrunden till händelseförloppet med uppenbar risk att även förebrås för förenklingar.

Magnus Eriksson hade ett gott utgångsläge som regent. I späda år valdes han till Sveriges konung. Genom sin mor, som var en norsk prinsessa, var han arvsberättigad till Norges tron. (Norge var ett arvrike.) Ganska snart efter sin myndighetsförklaring, kunde han åt Sverige inlösa de till holsteinska furstar förpantade sydskan-dinaviska landskapen, Skåne, Halland och Blekinge, så att hans välde var imponerande: hela den skandinaviska halvön samt hela Finland. Men det hade avigsidor. Rikets finanser var redan i början svaga och den väldiga lösensumman för Skåne m.m. grävde ett bottenlöst hål i dem. Genom vittgående förpantningar kringskars kungens egna resurser. Unionen med Norge gav sina bekymmer och förvärvet av de sydliga landskapen medförde motsättningar till Danmark och de rika och mäktiga hansestäderna. Tvånget att pålägga frälset, både kyrkan och det världsliga, skatter ov olika slag, ställde till missnöje.

Den nye kungen i Danmark, Valdemar, hade visserligen godtagit och bekräftat Sveriges nya besittningar. Men när lägligt tillfälle kom, gick han till anfall och erövrade Skåne. Sverige såg sig om efter bundsförvanter. Hansestäderna, som förut varit kallsinniga, ändrade sin inställning efter Valdemars bekanta tåg till Gotland och Visbys brandskattning i juli 1361. Visby hörde ju till deras förbund. De svenska underhandlarna kom till Lübeck med in blanco signerade pergament, men medgav hanseaterna sådana koncessioner och garantier, att Magnus, när han på ett sammanträde i Kalmar förelades dokumentet, vägrade fullgöra utfästelserna, som han menade skulle betyda rena självuppgivelsen. När han satte sig absolut på tvären följde ett skandalöst uppträde, då krigsivrarna i själva stadskyrkporten bemäktigade sig han person och tvingade honom att till sonen Håkan avstå regeringsmakten i Sverige. Denne hade tidigare även fått överta Norges krona. Även hos Valdemars gamla arvfiender bland småfurstarna i Nordtyskland underhandlades om förbund. Grevarna av Rendsburg var villiga och det överenskoms om giftermål mellan deras syster Elisabet och kung Håkan för att ge stadga åt förbindelsen. Det gällde emellertid att handla snabbt. Valdemar var en svår motspelare. Prinsessan skickades mitt i råkalla vintern iväg men i dåligt väder blev fartyget vinddrivet till Bornholm, den danske (lundensiske) biskopens län. Här kvarhölls hon under motive-ring, att hennes tilltänkta äktenskap strede mot kyrkans lag. Under tiden... Det hade gått allt sämre för svenskarna i kriget. Valdemar erövrade stora delar av södra Småland och Västergötland och började bygga befästningar där. Håkan försonade sig med fadern och inseende det hopplösa i fortsatt kamp, inledde de underhandlingar med Valdemar. De kom överens om fred: Sverige skulle få tillbaka alla områden inom dess forna gränser, alltså inte sydlandskapen. Uppgörelsen skulle få tillbörlig stadga genom att Håkan gifte sig med — den 10-åriga Margareta, kung Valdemars dotter. Krigspartiet bland stormännen rasade, men nu hade kung Magnus övertaget. De motsträviga drabbades av landsförvisningsdomen, varvid den tidigare händelsen i Kalmar användes som domskäl.

Och nu satt de i Wismar och väntade på, att i spetsen för mecklenburgarnas trupper bli återinsatta i sina forna rättigheter. När kung Valdemar gjorde en längre utlandsresa, kom tillfället. Han

Ättevapen för Erik Karlsson Örnfot och Bo Jonsson Grip

var ju nu Sveriges bundsförvant. Tyskarna landsteg med 1600 man, riddare, väpnade och svenner och lyckades överrumpla Stockholm. "Det gamla talet att de (herrarna) "inkallar" konung Albrekt återger icke verkligheten. Sveriges krona rycktes från Folkungarna icke genom ett inhemskt uppror utan med främmande furstars vapen: Albrekts färd till Stockholm 1363 är ett erövringståg fullt ut lika mycket som Kristian II:s tåg 1520, och svenskarna i hans följe ha återkommit till hemlandet icke som de mäktiga stormännen, som föra med sig en självrådigt korad namnkonung, utan som den främmande erövrarens klienter". Engström: Bo Jonsson.

Innan vi slutar denna excurs i svensk historia, skall vi tillägga, att motståndet mot inkräktarna och deras medhållare ej var slut med Stockholms erövring. Motståndet varade i nära 8 år och hela Sverige kom aldrig i främlingarnas händer. Ingen vet hur det slutat, om ej Magnus blivit sårad i en strid och tillfångatagen. Men någon lönande investering blev inte företaget för främlingarna. Visserligen försågs de med slott och län, där de gjorde sig skyldiga till hänsynslösa utpressningar. "Då slog rovfåglar ner på bergstopparna", läses i Vadstenaklostrets dagbok. Det mecklenburgska huset lyckades bokstavligt talat ändå aldrig gälda priset för den svenska kronans erövring.

Bland "de väldige herrar"

Liksom de övriga medlöparna i Sverige belönades Erik Karlsson efter den lyckade kuppen mot Stockholm och östra Sverige med

höga utmärkelser och ämbeten. Han dubbades till riddare. Beträffande detta är endast direkt bevisat, att det skett mellan 1362 och 1364 (Sten Engström: Bo Jonsson och Karl-Erik Löfqvist: Om riddarväsen och frälse i nordisk medeltid). Men sannolikt har det skett vid det stora riddarslaget i Uppsala domkyrka, som följde efter Albrekts "kungaval" vid Mora stenar. (Direkt emot landslagens bestämmelse i Kungabalken, att den valde skulle vara en inhemsk man). Han fick nu bära guldsporrar och riddarens gyllene kedja om halsen. Han beklädde utsatta militära och administrativa poster. År 1366 utnämndes han till fogde på Stockholms slott, varunder lydde Uppland och delar av Västmanland och Södermanland. Allt detta stod sedan gammalt under kungens egen "fatabur" och utnämningen utgör ett bevis för det förtroende, som kungen hyste till honom. Förut hade Bo Jonsson några år innehaft ämbetet. Han var också ledamot av rikets råd och detta tillsammans med viktiga militära uppgifter — en riddare var ju främst militär — då vid denna tid fronten mot Valdemar sviktade, kan ha orsakat att han flyttats till mera utsatta poster. Han har också haft en hel del att göra för egen räkning. Finland försvarade sig segt mot inkräktarna och hans morbror, den tidigare omnämnde Nils Turesson ledde angreppet där. Vid belägringen av Åbo stupade han för de belägrades vapen. Den som griper till svärd... Nu blev Erik Karlsson en av huvudmännen för arvingarna. Och det fanns åtskilligt att ta hand om både på debet- och kreditsidan. Den bortgångne förfogade vid sin död över fyra hundaren i Östnanros' fögderi i Västmanland, hela Gästrikland samt Nyland och Tavastland i Finland. Troligen även Viborg och Karelen, hans tidigare län. Som den störste fordringsägaren presenterade sig den påvlige nuntien i Norden, som bevakade en fordran på 6600 mark penningar, som Nils Turesson lånat, säkerligen ej för fredliga ändamål. Länen var särskilt värdefulla, eftersom de garanteras ärftliga av både kung Magnus och Albrekt. Kurians ombud krävde, att länen, eller de flesta av dem, skulle lämnas som pant, tills skulden var betald, och stöddes av mecklenburgarna, som däri såg en utväg att få dem under sig. Han fick t.o.m. kungabrev på Gästrikland, Nyland och Tavastland jämte tre av herr Nils' egna gods. Detta utan arvingarnas hörande och dessa släppte ej tillgångarna ifrån sig. Först i maj 1366 upp-

gjordes mellan Erik Karlsson och nuntien, att den sistnämnde skulle disponera Gästrikland och häradena i Västmanland. Hertig Albrekt, (alltså kungens far,) som var den mest betydande finansiären av sverige-företaget, hade fått panter, så att han disponerade intäkterna från stora delar av det underkuvade området (mellan Kolmården i söder och Hälsingland i norr) gjorde också anspråk på Nils Turessons pantlän, och genom sina tyska underfogdar kom han antagligen över en stor del av de för kyrkan avsedda amorteringarna i den sistnämndes kvarlåtenskap. Upprepade protester och nya överenskommelser följde.

Under det svåra året 1367, när Valdemar tryckte på och läget tycktes mer än vanligt kritiskt för mecklenburgarna och deras parti, åtog sig frälset, både det världsliga och andliga, en extra gärd, som motsvarade hälften av deras årsinkomst. De främste av det världsliga frälset avgav personliga förbindelser att själva erlægga denna skatt och med godo eller ondo förmå andra därtill. Av dessa förbindelser är Erik Karlssons ett av de två bevarade. Som ersättning för vad som tidigare undanhållits (det får man ju läsa mellan raderna) överenskoms mellan nuntien, kungen och Erik Karlsson, att fordringsägaren skulle i sina län uppbära denna markgäld intill 1000 mark silver. Därmed skulle han avstå från vidare krav. Men även nu satte tyskarna krokben för en avveckling, och först några år senare — möjligen i samband med en omfördelning av länen, synes frågan kommit ur världen.

1369 blev Erik Karlsson hövitsman på Öland. Finlandslänen hade kommit över i kungens hand blott för att snart nog hamna hos den alltmer dominerande Bo Jonsson.

Vid denna tid har Erik Karlsson ingått äktenskap. Oklart är, om han varit gift förut. Han har nämligen enligt en handling i Riksarkivet senast 1367 ingivit två döttrar i Kalmar nunnekloster. Nu (ej senare än 1369 och troligen före 1367) med Märta Knutsdotter, dotter till riddaren och riksrådet Knut Folkasson, som tillhörde Algotssönernas ätt. Modern var Sigrid Håkansdotter, som antagligen tillhörde en ätt, som hade två nedvända sparrar i sitt vapen (Ljung: Söderköpings hist. och Rosman: Bjärka-Säby).

Algotssönernas ätt ledde sitt ursprung från en gammal västgötsk lagmansläkt: Algot Brynjulfsson, lagman, förde en ros i fyrstyckad

sköld i sitt vapen, men från 1320-talet började hans ättlingar använda griphuvudet, mer eller mindre utsmyckat med fjädrar o.d., i vilka färger är ovisst. Bekanta medlemmar av släkten är Bengt Algotsson (lejon), som var kung Magnus' gunstling och av honom utnämndes till hertig (något som anses vara den gnista, som tände de inre stridigheterna vid mitten av 1350-talet). Håkan Algotsson utövade ett stort inflytande under kung Albrekts regim, fast det är ovisst, om han nådde riksrådsvärdighet.

I sitt äktenskap med Märta Knutsdotter hade Erik Karlsson åtminstone sonen Magnus. Beträffande dottern Märta (Margareta) kan intet bestämt uttalas om hennes moderne.

Hans hustru Märta Knutsdotter levde ännu 1380. Hon är begravd i Vists kyrka i Hanekinds härad i Östergötland. På gravstenen användes namnformen Margareta. (Gardell: Gravmonument 1 n:r 247)

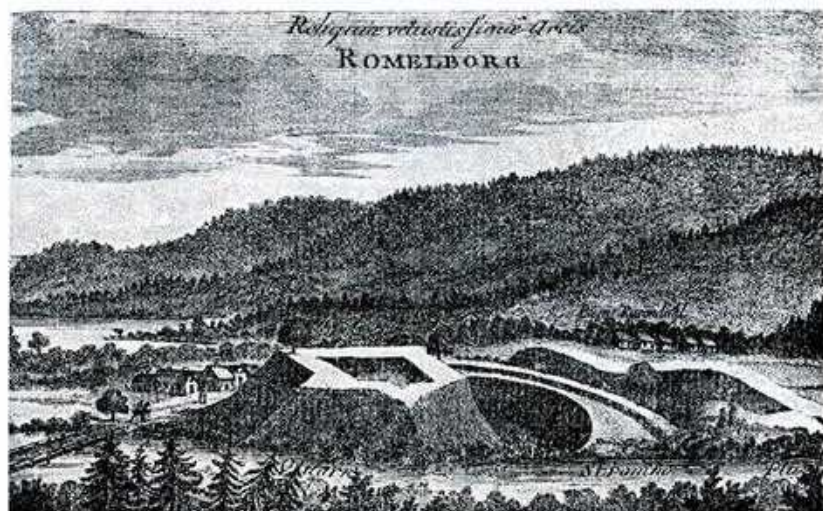
År 1373 blev Erik Karlsson hövitsman i Östergötland och Rumblaborgs län.

Länet nämnes ännu 1377 (Rääf: samlingar om Ydre) men hörde då under hövitsmannen över Östergötland. (Styffe: Skand. Handlingar XXXII 373, 374) Likväl var ej fogdens säte i Jönköping utan på Slottet Rumblaborg, liksom under drottning Margaretas tid, under Esbjörn Kristersson Djekn. Bo Jonsson hade det under sina senare år som pant av kronan, och av hans överenskommelse med Hans von Bosepol, som 1385 övertog detsamma, känner man, att länet bestod av Jönköping, Tveta, Vista, hälften av Vedbo, förmodligen den norra, samt Mo härad jämte Habo och Fiskebäcks socknar av Vartofta härad. (Hannus von Bosepols kvitto 10/9 1385 i danskt arkiv.) Det kallades nu "Rumblaborgs föghati".

Man får väl anta, att åren här som hövitsman varit lugnare än de gångna krigsåren.*) Då hade rådet ofta fått ha sina sammanträden

*) Någon sammanhängande stadfäst fred rådde dock ej. Redan 1374, om ej förr, var kriget med Norge åter utbrutet, ehuru vi ej känner mer därom, än att två av kung Albrekts förnämsta män, Karl Ulfsson av Tofta och Bengt Filipsson blivit tillfångatagna och förda till Marstrand, men sedan av hanseatiska skeppare befriade. (Suhm Hist. af Danmark XIII:739). Men kriget synes ej ha å någondera sidan varit fört med synnerlig iver. Det har troligen varit avbrutet av stillestånd. Ett stillestånd har säkert varit avslutat, ty den 26 mars 1380 kungör K. Hakon, att "Tyskarna i Sverige" uppsagt freden och gav order om "mobilisering". Vid operationerna har Skara och Jönköping avbränts. I brev

den 7 aug. 1380 beviljar Erik Karlsson å k. Albrekts vägnar fyra års skattefrihet i anseende till den brand och ödeläggelse som övergått staden. (Förteckn. öv. Jönköpings Rådhusarkiv, Handl. rör. Skandin. Hist XXXII:374)

Rumlaborg på 1600-talet, efter teckning av Erik Dahlberg.

vid fältlägren, vilket tyder på att en del av rådsherrarna haft kommenderingar vid hären. År 1367 hölls ett sådant vid Borgholm som då belägrades av Albrekt. Ett par år senare var rådet samlad vid Bringetofta kyrka, tydligen vid operationer söderut mot Valdemar. Erik Karlsson var närvarande här liksom vid flesta. Sistnämnda sammanträde behandlade f.ö. en fråga som berörde bygden. Tidigare hade befästningarna vid Rumblaborg förstärkts och utvidgats. Därvid hade mark, som tillhörde Humblarum, tagits i anspråk. Detta gods tillhörde biskopsstolen i Linköping och nu reglerades ersättningen för den upplåtta marken.

Med åren blev förhållandet mellan kungen och de svenska stormännen mindre gott. Kungen satte av lätt förklarliga skäl sina egna landsmän och släktingar på de viktigaste slotten och länen. Stormännens och troligen även andra samhällsklassers missnöje med detta, ledde till öppen revolt redan 1371, och kungen tvingades till en förödmjukande reträtt och fick högtidligt lova att på sådana poster endast använda infödda svenska män. När han visade sig

dåligt ordhållig, följde nya uppgörelser. Det blev till sist hans finansiella nödläge, som gav stormannaklassen och isynnerhet dess främste företrädare, Bo Jonsson övertaget. Som kungahusets störste fordringsägare kunde han kräva säkerhet och så kom stora delar av Sverige under honom som panter. Erik Karlssons inställning är inte registrerad för sig, men intet tyder på att den avvikit från ståndsbroderernas: att manövrera ut mecklenburgarna från "rikets Hus och Län". Fast han var mycket rik, kunde inte ens Bo Jonsson skaka fram alla de lödiga mark, som behövdes, utan lånade av ståndsbrodererna.

Under sin hövitsmannatid på Rumblaborg, är det väl möjligt, att Erik Karlsson någon gång emellanåt besökt sin egendom ovanför bergen. Utom Hakarpsgårdarna innehade han Smedstorp och kanske flera gårdar både i Hakarps socken och i Rogberga. Var det för att försträcka Bo Jonsson, eller för att fylla en lucka i amorteringarna till den påvlige nuntien eller för att göra en helt egen affär, så har han vid något tillfälle lånat på Hakarpsgårdarna bl.a.

Lånehandlingen är borta men av en senare handling vet vi, att han av väpnaren Nisse Knutsson mottagit 40 mark och 100 penningar och lämnat som pant två gårdar i Hakarp (byn), en gård i Smedstorp i Hakarps socken och den sydligaste gården i Rogberga. Med visshet gjordes den reservationen, att pantgivarens arvingar skulle ha rätt att inlösa arvet. *)

Så kom de två Hakarpsgårdarna i andra händer. Pantinnehavaren hade rätt att helt bestämma över de pantade godsens, som om han varit dess ägare.

Vem var denne Nisse Knutsson (Förnamnet var detsamma som Nils, Nicolaus eller Niclis)? I "Skandinavien under unionstiden"

*) Mynt: En mark var egentligen ett viktsmått motsvarande 210 g rent silver. På grund av att silver på 1200-talet var vida sällsyntare än i våra dagar och att penningknappheten då kommer till, ger viktsuppgiften ingen uppfattning om motsvarande värde i våra dagar. En bondgård värderades i 15 mark. En häst eller ko $\frac{1}{2}$ mark. Penningvärdet sjönk snart bl. a. genom myntförsämring. Det sistnämnda ledde till trassel därigenom, att man ju hade det gamla, mera fullviktiga mynet i behåll. Man höll isär dem genom olika tillägg, lödiga mark, lybska, danska och svenska, penningar guld o. s. v.

En mark delades i 8 öre, 1 öre i 3 örtugar och 1 örtug i 8 penningar. 100 penningar var alltså omkr. $\frac{1}{2}$ mark.

omtalar Styffe, att ej långt från den punkt, där Vist och Vedbo härader stöter samman med Tveta, ligger Rampsjö (nu Ramsjöholm), som under kung Albrekts tid beboddes av väpnaren Nisse Knutsson. Han var säkerligen en av traktens stormän. Hans död har inträffat före den 1 maj 1405. Då finns nämligen en anteckning från Nydala kloster, som omtalar, huru Magnus Welling gjorde "visselika eet hedherlikit arffwa i twa dagha med alla the preste och clerka ther han kunde fa ok rekkia for Nisse Knutssons sjael aff Rampsio."

Vid den tiden hade stora förändringar inträtt i Norden. Magnus Eriksson hade drunknat vid en sjöolycka 1374. Sonen Magnus av Norge, ärvde hans anspråk på Sveriges tron, och sedan han dött 1380, övertog hans och Margaretas omyndige son Olof faderns tronanspråk. När så Bo Jonsson dog 1386, stod det klart, att den som kom i besittning av hans omfattande län och talrika gårdar (till ett antal av omkr. 1500) skulle vara Sveriges verkliga herre. I sitt testamente har han tydligen syftat till att till varje pris utestänga mecklenburgarna och hade utsett några biskopar och ett antal stormän att verkställa det. Nu blev det öppen brytning, varvid aristokratin lät budet gå till Olof (eg. hans förmyndare drottning Margareta). Men Olof dog i unga år 1388. Folkungasagan var slut. Händelseförloppet därefter är allmänt känt.

Om Erik Karlsson vet hävderna endast att förtälja att han levde ännu 1389. Därefter återkommer ej mer hans namn eller sigill på dokumenten. Kanske dog han snart efter detta år. Eller tröttnade han på bråket. Med visshet var han död 1401. Hur var hans eftermäle? Var han lik sina ståndsbröder — eller många av dem — i en osläcklig traktan efter gods och makt? Eller försökte han i en rättslös tid förverkliga riddaridealet? De många beslut han deltagit i ge föga ledning för ett svar. Vid en tvist (om biskopsstolen i Linköping) antyds att han intagit en medlande ståndpunkt. Å andra sidan finns inga belägg för att han gjort sig skyldig till övergrepp. Bo Jonsson t.ex. var däremot ganska skrupelfri i sina affärer. Av processer ännu in på 1400-talet, då arvingar till förfördelade sökte rättelse, vet vi att han alls ej var noga med sina metoder, då det gällde att öka sitt eget goda. Och så var han överbevisad dråpare. Men han hade aldrig avlagt någon riddared. En släkting till honom, riddaren Mats Gustavsson, slog ihjäl själve biskopen i Linköping på kyrk-

backen i Linderås. Låt vara, att det kanske var biskopen som "började".

Sistnämnda våldsdåd fick efterdyningar, i vilka Erik Karlsson blev inblandad. De kasta utan tvivel en viss skugga över de medverkande eller, kanske hellre, illustrera den allmänna rättslösheten i tiden.

Som nämnts, blev biskopen i Linköping, Gotskalk hette han, under en resa den 3 februari 1374 vid Linderås kyrka ihjälslagen av ridd. Mats Gustavsson (Sparre) och hans följe, samt åtskilliga av biskopens tillhörigheter tagna från hans tjänare. Domkapitlet försatte den 8 i samma månad alla deltagare i bann, men hövitsmän och borgherrar inom stiftet, en Heneke Molteke på Stäkeholm, Henning Königsmark på Öland samt Gerald Snakenberg, Arnold von Vitzen och Erik Karlsson i Östergötland, passade på att tillägna sig ej blott biskopens lösören, utan även biskopsstolens inkomster och gods, så att ingenting blev över för Gotskalks enskilda tjänare, som hade stora summor inestående. Erik Karlsson tycks ha lagt beslag på större delen av tionden från Linköping och Söderköping samt biskopsgodsen Munkeboda och Kristberg.

Det dröjde till 1377 innan herrarna av riksrådet dömdes att ersätta eller återlämna det beslagtagna och hålla Gotskalks tjänare skadelösa.

Nämnas bör kanske också Erik Karlssons förvärv av vissa ölandsgods. De skänktes honom av kung Albrekt vid belägringen av Bornholm den 31 aug. 1367, för vilka prestationer vet vi ej. Men kungen hade tagit dem från "Anund Hatts änka Elseby, för att *hon* tagit sin bostad bland rikets fiender" (Styffes Bidrag I s LV).

Inget vet var Erik Karlsson fått sitt sista vilorum.

*"I låga jorden på den de vandra
på den de strida om glans och arv
jag blandar släktena om varandra
och lägger tiderna varv på varv."*

J. O. Wallin

I följande delar kommer att behandlas ägare och innehavare av Hakarpsgårdarna och det därur uppkomna säteriet.

1400-talet

Henike Bekman (varvid även hans pantbrev återges)

14—1500-talet	Margareta Eriksdotter gift med Karl Sture (Gumsehuvud) Sigrid Sture gift med Peder Ryning (Pergamentsbrev från 1424 med arvskifte) olika medlemmar av fam. Ryning
Lillgården:	Ebba Vase, Cicilia Stenbock
1600-talet	Ebba Ryning gift med Göran Soop Joh. Oxenstierna
Säteriet	Gustav Soop
Lillgården	Karl Karlsson Gyllenhjelm Erik Slatte
Säteriet	Peter Humble Släkten Hägerflycht
1700-talet	Släkten Theet
1800-talet	F. M. Aminoff, J. F. Aminoff C. Svahnfeldt Jenny Helena Svahnfeldt gm. A. L. Kinnander
1900-talet	Söderberg, G. Svensson, Claesson, K. J. Gustavsson, Gunnar Hakeman

LITTERATUR OCH KALLOR TILL DETTA AVSNITT:

Allmänna:

Heckscher: Svenskt arbete och liv.

Ingers: Det svenska jordbrukets historia.

Månsson: Folkvandringstidens historia.

Månsson: Vikingastidens historia.

Månsson: Sancte Eriks gård.

Speciella:

Styffe: Skandinavien under unionstiden.

Styffe: Bidrag till Skandinavien historia under medeltiden i belysning av handlingar i utländska arkiver.

Vadstena klostets jordebok 1480, 1500.

Aroid Trolles jordebok 1490.

Engström Sten: Bo Jonsson, akademisk avhandling.

Löfquist Kar! Erik: Om riddarväsen och frälse i nordisk medeltid, akademisk avhandling.

Xerox-kopior ur:

Handlingar rörande Skandinavien Historia.

Pergamentbrev ur i Riksarkivet 8/3 1424.

Manuskript i Riddarhuset.

Restaurering av Hakarps kyrka

av Harald Möllerström

När den arbets- och kostnadskrävande kyrkogårdsutvidgningen i Hakarp hade fullbordats 1969, blev det aktuellt med restaurering och renovering av själva kyrkan.

Hela området öster om kyrkan hade genom kyrkogårdsutvidgningen blivit helt förändrat. I stället för de föga tilltalande vyerna öster om klockstapeln och på båda sidorna av bäcken, öster om bron, hade nu kommit vackra jämna ytor. De äldre byggnaderna — bårhus och redskapsbod — hade bytts ut mot nya ändamålsenliga sådana. Kyrkan och klockstapeln hade, som sig bör, blivit centrala punkter på den sammanlagda kyrkogården.

Egentligen hade frågan om kyrkorenoveringen varit brännande i många år. Underhållet av kyrkan hade under senare år koncentrerats till taket, som fått ny spånbeklädnad, tjärats och tätats i flera omgångar. Men inte ens detta hade lyckats så väl. Taket på kyrkan innehåller många vinklar, och i dessa vinklar ville regnvattnet gärna tränga igenom. Men kyrkan behövde även övrigt en genomgripande reparation, såväl till det yttre som det inre.

I fråga om kyrkans exteriör hade länge kunnat konstateras, att murbeklädnaden var mycket bristfällig — murbruket föll av på vissa delar av väggarna och satt för övrigt mycket löst på större delen av kyrkan.

I kyrkans interiör var situationen ännu mer kritisk. Det rörde sig där om de värdefulla målningarna från början av 1700-talet, mästare Edvard Orm. På grund av den torra varmluften, som under uppvärmningen samlades under taket, torkade träunderlaget, på vilket målningarna är utförda, ihop, varvid färgen lossnade och föll i allt större mängd ner i kyrkan. Inte ens vidtagna åtgärder med befuktning av luften kunde råda bot för detta. Av samma orsak företedde pelarna liksom bänkarna djupa sprickor och omfattande färgavflagningar. Vid undersökning av dessa senare hade man funnit en underliggande dekorering som var värd att framtagas vid en renovering.

Det som blev stöten till att planering och arbete sattes i gång var det problem som uppstått, då församlingen 1966 låtit bygga

en kororgel och insätta densamma i norra korsarmen. Dess placering och färgsättning var ej definitivt godkänt av Riksantikvarieämbetet. Detta borde enligt landsantikvariens mening regleras snarast möjligt och då lämpligast i samband med den stundande reparationen av hela kyrkan.

Frågan om renoveringen hade emellertid förts upp i kyrkorådet redan den 17 november 1967. Nu — två år därefter — beslöts vid ett kyrkorådssammanträde, att man skulle anmoda arkitekt SAR Per Rudenstam, Jönköping, att upprätta ritningar och kostnadsberäkningar, och konservatorn Sven Wahlgren, Taberg, att utföra konserveringsarbetena. Båda åtog sig uppgifterna. Vad beträffar konserveringsarbetena, bestämdes dessa att omfatta målningarna i takkvadraten och de fyra korsarmarna, den ursprungliga dekoren på bänkdörrar och bänkgavlar samt en allmän översyn av dekoren på övriga bildframställningar och inventarier. En genomgripande restaurering av triumfkrucifix, det medeltida altarskåpet, nuvarande altarpupsats och predikstol ställdes på framtiden såsom ej nödvändiga just nu.

Efter vederbörliga uppmätningar och förundersökningar behandlade kyrkorådet den 24 juni 1969 ett av arkitekt Rudenstam uppgjort förslag till fullständig yttre och inre renovering samt viss ombyggnad. Detta förslag underställdes Riksantikvarieämbetet för förgranskning. På tillstyrkan av Landsantikvarieämbetet och Domkapitel godkändes det med vissa förändringar. Det slutliga förslaget förelades och antogs av kyrkorådet vid sammanträden den 9 februari och 5 maj 1970.

Så uppsattes entreprenadhandlingar, och anbud infordrades genom annonsering. Kyrkofullmäktige hade dessförinnan fattat principbeslut om renoveringen och uppdragit åt kyrkorådet i Hakarp att vidareföra arbetet.

Bland de inkomna anbuden antogs för byggnadsarbetena byggmästaren Evald Johansson, Skövde, och för målningsarbetena Målerifirman Bröderna Ström, Tenhult. Som kontakt mellan kyrkorådet å ena sidan och landsantikvarie, arkitekt och entreprenörer å andra sidan fungerade nu en av kyrkorådet tillsatt restaureringskommitté, bestående av kyrkoherde H Möllerström, ordförande, kyrkovärdarna Martin Carlsson, Hugo Johansson och Östen Täck samt kantor

Göran Håkansson. Efter kyrkoherdeskiftet 1970 inträdde kyrkoherde Per-Axel Jonzon som ordförande.

Eftersom arbeten på en kyrka av så stort kulturhistoriskt och kyrkoarkitektoniskt värde som Hakarps kyrka kräver noggranna förberedelser och överväganden, kunde byggnadsarbetet således inte sätta i gång förrän den 1 september 1970, men beräknades då vara slutfört före midsommar 1971.

Kyrkans gudstjänster flyttades till församlingshemmet, Hakarpsvägen 63, redan den 8 mars 1970 med tanke på att konserveringen av målningarna då utsatts att påbörjas. Men på grund av vissa omständigheter — konservator Wahlgren var upptagen av konserveringsarbeten i Kalmar slottskyrka, vilka tagit längre tid i anspråk än beräknat — kunde ej heller dessa arbeten igångsättas genast. Då de kom i gång, utfördes de emellertid av konservator Wahlgren och hans assistenter i snabb takt.

I kalkylen för reparationen ingick inläggande av nytt golv. Då det gamla golvet bröts upp, blottades ett bjälklager som visade sig tillhöra den äldre, medeltida kyrkan, vilket framgick av uthuggningarna i bjälkarna. Detta bjälklager kunde inte användas som grund till det nya golvet men tillvaratogs, och nytt bjälklager lades i stället.

Vid uppbyggnaden kom också den ehrenpreusska gravkammaren till synes. Den innehöll tvenne kistor, av vilka den ena var alldeles sönderfallen. Själva gravkammaren var väl bibehållen och försedd med en trappa upp till kyrkogolvet. Detta antyder, att man förr kunnat stiga ned i kammaren genom en öppning i golvet, såsom är fallet med det hägerflychtska gravvalvet i östra korsarmen. De ur den förvittrade kistan utfallna benresterna täcktes pietetsfullt med ett lager av fin sand.

Eftersom hela jordlagret under kyrkan måste arkeologiskt undersökas, vilket ej förutsetts, och helt nytt bjälklager läggas, som heller ej planerats, försenades arbetet ytterligare, så att tidpunkten för dess avslutande bestämdes till början av september.

Resultatet av den arkeologiska undersökningen framgår av den rapport som lämnats av de två undersökarna, Fil. kand. Lena Bergils och Britt Åstrand. Ur denna rapport som välvilligt ställts till förfogande hämtas följande uppgifter.

Undersökningen gjordes i den södra och norra korsarmen, den östligaste delen av västra korsarmen samt i kyrkans mitt. Den östra korsarmen berördes inte av undersökningen.

Allt skräp och stenar togs bort på hela undersökningsområdet.

I norra korsarmens nordvästra del låg en träplanka, som sannolikt var en rest av en kista, då spikar, beslag och kisthandtag låg under och intill den.

Efter rensning framkom sju gravvalv, vilka var fyllda av sten och skräp eller sandblandad mylla. Ett av dem innehöll en plank, sannolikt resten av en brädfodring eller tak över gravkoret.

Gravkoret (det ehrenpreusska) var välvt med tegel och hade ett inre mått av 6,75 x 5 meter, och det tunnvälvda taket var cirka 1,95 meter högt. Det innehöll en kista av trä samt en hopraserad kista. På båda kistorna fanns en namnplåt. I gravkorets nordöstra hörn låg ben, som sannolikt härrörde från en tidigare gravsättning.

Fragment av gravstenar satt i fundamenten till många pelare. Stenar som kunde lösgöras är nu uppsatta utanför kyrkan. *)

Tre hela skallar, flera skallfragment och andra skelettdelar påträffades i undersökningsområdet.

De fynd som gjordes bestod av spikar av järn, kisthandtag, beslag, namnplåtar av järnbleck, mynt, en kedja av mässing eller koppar, klackjärn, glasögonfodral, glasönglas, läderpärmor och 3 st. böcker, fragment av kritpipor, psalmbok i läderomslag och med knäppen av metall samt andra föremål av järn eller glas.

De påträffade mynten var följande:

1/6 öre silvermynt 1716 Karl XII,

1 daler silvermynt 1718 Karl XII,

1 öre kopparmynt 1719 Ulrika Eleonora,

1 öre kopparmynt 1725 Fredrik I,

*) En av dessa stenar är ett vackert arbete, huggen med upphöjda bokstäver. Den restes en gång över en danneman Åke Esbjörnson från Hakarp, död 1653, och hans familj. Utom att detta är den äldsta kända gravstenen från Hakarps kyrkogård ger den oss också ett namn på en av bönderna i Hakarps by från tiden innan tre av gårdarna där sammanlades till ett säteri i slutet av 1600-talet.

På en karta över Hakarps by från 1630-talet anges en vis Åke vara ägare till Lillegården. Kanske är det just denne Åke, vilkens gravsten nu kommit i dagen.

Ett annat stenfragment har namnet Björnson (Björnson), men då stenen är avslagen just vid namnet kan detta också ha varit Esbjörnson eller något annat namn, som slutar på Björnson. Stenen synes vara från tiden mellan 1660 och 1670.

1/12 skilling 1808 Gustaf IV Adolf,
1/12 skilling 1825 Karl IV Johan,
1/3 skilling banco 1851 Oskar I,
1 öre 1858 Oskar I,
10 öre 1871 Karl XV.

Då kyrkan nu åter öppnats, framträder den i en förskönad gestalt som tilltalar ögat men också och framför allt — genom sin form och dekor — stämmer sinnet till andakt och eftertanke.

I fråga om kyrkans konstruktion har egentligen endast två väsentliga förändringar skett.

Den ena gäller interiören. En trappa har tillkommit, som leder från kyrkans västra del under orgelläktaren till ett nyinrett utrymme under kyrkan. Det är den gamla eldningscentralen som inretts till ett förberedelserum för dopföljen och brudpar och försetts med sanitetsanordningar. I detta rum har också skåp inretts för förvaring av kyrkans skrud, antipendier, dopdräkter m. m. på ett ändamålsenligt sätt. Rummet har även ingång utifrån genom en vacker dörr vid sidan av västra portalen.

Den andra förändringen gäller exteriören. Det väl mindre värdefulla vapenhuset av trä har bortagits och ersatts med ett vindfång inåt kyrkan. Den vackra, liturgiskt riktiga portalen kommer därigenom bättre till sin rätt: genom sin konstruktion välkomnar den kyrkobesökaren och bjuder honom in i kyrkan.

Som förut nämnts var kyrkans murbruksbeklädnad länge i dåligt skick. Då denna beklädnad — jämte äldre underliggande lager — avlägsnades, upptäckte man, att den första färgläggning kyrkan i sin historia försetts med var tonad i rött, närmast rosa eller ljus skärt. Landsantikvarie, arkitekt och delvis restaureringskommittén önskade, att denna ursprungliga färg restaurerades, men kyrkorådet beslöt, att den vita färgen skulle bibehållas med en viss mörktoning. Den slutliga färgläggningen har blivit en kompromiss mellan de två förslagen: vit grundton med ett mycket milt inslag av morgonrodnadens färg.

Som expert för murbrukslagningen inträdde ingenjören Ingemar Holmström, Stockholm. Denne rekommenderade en metod med gotlandskalk, som garanterar, att bruket blir varaktigt och inte

*Kyrkan från norr sedan vapenhuset borttagits
foto H. Bergenblad 1971*

förändras eller faller av. Arbetet har också utförts efter dessa anvisningar.

På östra och västra gavlarna, mellan takvinklarna, har murbruksbeklädnaden avlägsnats och den ursprungliga spånbeklädnaden restaurerats. All ny takspån har levererats av Per Bråkenhielm, Wallby säteri i Skirö socken.

Taket på kyrkan liksom klockstapeln har nytjörats med äkta dalbränd trätjara med en svag insats av rött.

Ett problem som mycket diskuterats har varit, vilket värmesystem man borde välja. Arkitekt Rudenstam föreslog på ett tidigt stadium ett nytt system, konstruerat av den danske ingenjören H J Horwath, använt i några danska kyrkor och nu på väg att introduceras i Sverige. Kyrkorådet gjorde en studieresa till Danmark. Resultatet av denna resa blev, att kyrkorådet stannade för detta värmesystem. Detta är så konstruerat, att den varma luften inte som förut stannar

under taket och torkar sönder målningarna, och att kyrkan kan uppvärmas mycket snabbt.

I fråga om inredningen har några bänkar tagits bort. Genom det större utrymmet mellan bänkarna har knäfall — i enlighet med psalmbokens anvisningar — möjliggjorts. Genom glesningen har större ytor uppkommit på bänkgavlarna. Dessa har fått en dekor som harmoniserar med den framtagna äldre dekoren på bänk-dörrarna.

Förutom de gamla ljuskronorna och lampetterna, vilka genomgått renovering av cicelören Sixten Borg, Jönköping, men bibehållits intakta, har över bänkkvarteren placerats nya diskreta ljuspunkter, vilka anses kunna förse kyrkobesökarna med tillräckligt ljus för läsning i psalmböckerna. Till denna belysning och till nya lampetter på orgelläktaren har en donation, given av Stiftelsen Hakarps Sockenmagasin, bidragit. Den elektriska installationen har utförts av elmontören Martin Carlsson.

Murarna var förut nedtill beklädda med trä. Denna träbeklädnad har borttagits, och murarna har rengjorts.

Den redan före renoveringen, beträffande inredningen, ändrade norra korsarmen har nu fått en helt annan utformning. Från östra väggen har kororgeln flyttats till norra väggen mellan de två fönstren, och den hägerflychtska vapenskölden har placerats över orgeln. Denna har fått en färg som gör, att den bättre smälter in i sin omgivning. Bänkarna har avlägsnats och ersatts med flyttbara stolar. Denna del av kyrkan har således blivit en förträfflig plats för körerna.

Men än mer. Därigenom att det medeltida altarskåpet och triumfkrucifixet fått intaga sin rätta plats, den östra väggen, har den norra korsarmen blivit ett sidokapell — lämpligt för gudstjänster och andakt, icke minst den enskilda.

I samband med arbetet med kyrkan har landsantikvarien inspekterat utrymmena ovan innertaket, "vinden", och de där inbyggda delarna från den äldre kyrkan, vilka är av mycket stort intresse och värde. De torde bli föremål för ytterligare undersökning och beskrivning. I arbetena har också ingått förstärkning och förbättring av isoleringen gentemot det underliggande taket.

Sakristian har omordnats. Nya skåp för kyrkliga textilier har insatts. Det fina slagbord, som förut har haft sin plats i prästgårdens andaktsrum, har placerats här med tillhörande stolar. Både bord och stolar är konstnärligt utförda av Eric Andersson, Ingelycke, som också gjort de nya skåpen. I taket hänger en ljuskrona, skänkt till minnet av kyrkvärden Ivar Meurling av hans efterlevande maka Margareta.

Sakristian har försetts med vatten och avlopp. Rörledningsarbetena här liksom för övrigt i kyrkan har utförts av Erik Carlbergs rörledningsfirma, Egna-hem, Hakarp.

Ett vackert tegelgolv ger en särskild lyster åt rummet, men helgden och allvaret ger framför allt krucifixet, snidat av en baltisk flykting.

Altarringen har fått behålla sin halvcirkelform. Förslag var annars uppe att göra den kvadratformig i anslutning till kyrkans genomgående räta vinklar och med mera liturgisk utformning.

Med stor tacksamhet stannar vi slutligen inför altaret med sin uppsats, fylld till brädden av uppbyggelse.

Enligt expertisen skall kyrkans altare ursprungligen ha varit av trä. Den uppmurade stommen har nu bibehållits, men själva altarbordet har utbytts mot en skiva av trä. Till restaureringen har den just 50-åriga Hakarps kyrkliga arbetsförening skänkt ett nytt altarbrun.

Vid en föregående renovering borttogs fundamentet till altartavlan, varvid tavlan sänktes till förfång för vissa partier av densamma. Denna del har nu restaurerats och återinsatts. Därigenom har hela altaruppsatsen höjts och återfått sin mäktiga resning. På samma gång har präst och församling orden som står präntade på detta fotstycke ständigt inför ögonen:

KOMMER, TY ALL TING ÄR NU REDO. Luk. 14:17.

Söndagen den 5 september, 13:e efter Trefaldighet, återöppnades kyrkan efter fullbordad renovering. Högtiden blev en dubbelhögtid, i det att församlingens nye kyrkoherde, Per-Axel Jonzon, också installerades i sitt ämbete.

Ritualerna för de båda högtiderna hade samarbetats till en enhet som framhävde bådas solennitet och värme.

Högtiden i kyrkan föregicks av en procession, som utgick från Ungdomsgården och slutade vid kyrkans altare. Processionskorset, förfärdigat och skänkt av rektorn Hugo Johansson, bars av församlingens ungdomssekreterare Per Olof Olsson. Därefter följde installandus Per-Axel Jonzon, kyrkvårdarna Östen Täck, Martin Carlsson och Hugo Johansson samt assisterande präster. Sist gick, enligt kyrkligt bruk, biskopen Olof Sundby, som skulle utföra de kyrkliga akterna, och biskopen emeritus Ivar Hylander, särskilt inbjuden.

Biskop Sundby höll först sitt tal, som innefattade både återöppnandet och installationen. Assisterande präster och lekmän läste ord ur den Heliga Skrift, vilka avslutades med bön av biskopen. Efter avslutad bön sade biskopen:

Och nu vare detta tempel ånyo upplåtet för Herrens tjänst och dyrkan.

Välsignade vare dess murar, som åter skola genljuda av Herrens lov.

Välsignat vare det rum där Herren, genom dopets bad, upptager nya medlemmar i sitt rike.

Välsignat vare det altare där bönen offer hembäres åt Herren och nådens bröd och välsignelsens kalk bjudas hans menighet.

Välsignat vare detta hus, att världens larm och orenhet må härifrån vara fjärran och de heligas församling här finna skygd under Guds vingars skugga.

I Guds, Faderns och Sonens och den Helige Andes, namn. AMEN.

Därpå följde den högtidliga installationen av den nye kyrkoherden, som också predikade i den efterföljande högmässan om Gud som bryr sig om oss för att vi ska bry oss om varandra. Vid första altartjänsten tjänstgjorde kontraktsprosten Olof Thulin och församlingens föregående kyrkoherde, H Möllerström, i andra biskopen och den nu installerade kyrkoherden. Mycken och vacker sång utfördes av de förenade kyrko- och bygdekörerna under ledning av kantorn Göran Håkansson och med stöd av klangfull instrumentalmusik. Kyrkan som var mer än fullsatt fylldes av menighetens sång i jublande lovsalmer.

Vid det därefter följande allmänna kyrkkaffet i Stensholmsskolans lokaler hälsade kyrkvärden Martin Carlsson välkommen. Kyrkoherde Möllerström lämnade, i egenskap av restaureringskommitténs förste ordförande, en redogörelse för restaureringsarbetets gång och omfattning och tackade kommittén för dess arbete och bistånd. Han vände sig också till den nye kyrkoherden med en lyckönskan till den vackra kyrkan och en välgångsönskan i det kyrkliga arbetet. Kyrkoherde Jonzon tackade i sin tur arkitekt, entreprenörer och alla som varit med i det stora arbetet. Han själv hyllades givetvis i många tal såsom nyinstallerad kyrkoherde.

Biskopen avslutade samkvämet med följande manande och mycket personliga ord:

En kyrkas förnämsta prydnad är en levande församling.

Ni har nu en kyrka att verkligen glädja sig över. Ni har en kyrkoherde som talar mänskligt och klart och verklighetsnära. Ni har en kantor som det måste vara välsignat att verka tillsammans med. Ni har en kyrkväktare som ömt vårdar kyrkan.

Det är mycket att vara tacksam för.

foto G. Granemyr 1971

Bidrag till gården Råmmarps historia

av Gunnar Gadolin

När Råmmarp först blev bebyggt och uppodlat är ovisst och det ingår icke i skrivarens målsättning att spekulera över detta — ett ämne för fackmän. I jordeböcker från 1542 och senare möter man namnet Råmmarp, men om det ännu tidigare förekommit i medeltida urkunder kan f.n. ej avgöras. Gårdens namn har, liksom de flesta andra namn på gårdar, under tidernas lopp skrivits på olika sätt. Sju olika stavningar har angivits av Axel Forsström i hans artikel Hakarps sockens ortsnamn (Hakarps Hembygdsgård 1955). Prefixet "Stora", som i senare tider ofta tillagts gårdens namn, har troligen tillkommit för särskiljning från den angränsande, till Skärstads socken hörande gården Lilla Råmmarp.

Det synes som om Råmmarp vid slutet av medeltiden varit klosterjord, men belägg för detta har jag ej lyckats finna. Under förra hälften av 1500-talet har gården troligen övergått i kronans ägo. I Älvsborgs lösen 1571 säges gården vara "Kungl. Maj:ts arff och egitt". När och hur detta arv tillfallit K. Maj:t därom lämnar nu tillgängliga urkunder icke någon uppgift. Gränsen mellan K.Maj:ts och kronans egendom var nog rätt flytande under denna tid.

Gården blir frälsehemman.

Vid mitten av 1600-talet fanns här i orten en förmögen herreman vilken blev känd som ägare av ett mycket stort antal gårdar. Hans namn var Israel Israelsson Ridderhielm. Under 30-åriga kriget hade han avancerat från menig man till överstelöjtnant, blivit adlad samt slutligen generallöjtnant. Genom gifte hade han blivit ägare av en betydande förmögenhet som han använde för att uppköpa jordegendomar. År 1651 försålde drottning Kristina (staten) till Ridderhielm en mängd gårdar i Rogberga, Hakarp, Ljungarum m.fl. socknar. I Hakarp blev han därigenom ägare till Råmmarp samt dessutom Björstorp, Vassarp, Ammarp, Bråneryd, Hagstens utjord och Huskvarna Norregård. Nu blev Råmmarp frälsehemman under skattebeteckningen "allmänt frälse", vilket innebar frihet från kronoskatt. Gården som hittills gällt för 1 mtl blev 1665 förmedlad till $\frac{1}{2}$ mtl frälse.

Israel Ridderhielm avled 1669 och efterlämnade flera söner av vilka dock endast en, Hans Isak, uppnådde mogen ålder. Denne ärvde dels nu och dels längre fram efter syskonen de talrika Ridderhielmska jordagodsens och kunde skriva sig herre till Ryhov, Riddersberg, Strömsberg och Nydala. Även Hans Isak blev kavalleriofficer och slutligen generallöjtnant liksom fadern samt blev upphöjd i friherrligt stånd. Han dog barnlös 1709 och med honom utdog den adliga ätten, som alltså kom att omfatta endast två generationer.

Hans Isak Ridderhielm hade på 1680-talet råkat i obestånd, delvis beroende på reduktionen. Många av de Ridderhielmska godsens blevo indragna till kronan och Riddersbergskomplexet hotades av sönderdelning. Då begärde R. att få tillbyta sig ett par av gårdarna i ursprungliga Rogberga kyrkby, som utgjorde stommen i Riddersbergs sätesgård, mot Hult i Rogberga samt Råmmarp i Hakarp. Denna hans begäran bifölls och i febr. 1683 återgick Råmmarp i kronans ägo, lagom för att införlivas i den rad av gårdar som blevo boställen för militär personal.

Kronohemman och militieboställe

Till det av Karl XI organiserade indelningsverket och en av dess principer hörde att befälet skulle vara bosatt inom sitt förbands "stånd" d.v.s. rekryteringsområde. Kronan anvisade således ett bo-

ställe vars avkastning fick utgöra största delen av vederbörandes avlöning. Den kontanta lönen var ganska blygsam. Kronan ägde redan åtskilliga gårdar, andra erhöles genom reduktionen och vidare kunde sådana anskaffas genom byte eller köp. Dessa boställsgårdar, kallade militieboställen, voro för livkompaniet vid Jönköpings regemente alltså spridda inom Tveta härad, men inom Hakarp fanns endast ett militieboställe, Råmmarp, som var anslaget till föraren vid Jönköpings regementes livkompani. Den militära graden förare försvann redan 1837 och därför torde en presentation av densamma vara motiverad. Förare kom i tjänsteställning efter sergeant (och mönsterskrivare när sådan fanns) samt före furir och rustmästare. Han tillhörde kompaniets stab och hade som uppgifter att vara fänrikens ställföreträdare, att svara för trossen, marschvägens upp-
röjande samt utseende av lägerplatser. Och då varje kompani hade sin egen fana — före 1731 — bar han fanan. Visserligen skulle varje befattningshavare bo på sitt löneboställe, men från den regeln tycks undantagen ha varit många. I varje fall har tillgängliga källor icke gett belägg för att Råmmarps boställsinnehavare lämnat spår i Hakarps hävder. Under en hundrafemtioårig tidrymd blev det i medeltal endast fem år för varje besittning av bostället. Troligen har karaktären av genomgångsgrad här spelat in: många voro gradpasserare, d.v.s. blivande officerare. Som regel bodde då på gården en hälftenbrukare.

Vid genomgång av ett trettiootal mönsterrullor och ett stort antal syneprotokoll har uppgifter erhållits om ca trettio förare som tjänstgjort vid livkompaniet, men det förekom dessutom flera gånger att sergenter med förares indelning blivit tilldelade bostället. Några av dem voro adelsmän tillhörande lågfrälset men det är inte meningen att här räkna upp dem alla med de knapphändiga data som oftast blivit resultatet av forskarmödan. Dock bör några nämnas.

Den som först fick Råmmarp som boställe var Oluf Oxhuvud, vilken befordrades till förare 1689. Honom kan vi följa i karriären till det bittra men icke ovanliga slutet. 1698 blev han löjtnant, 1703 premiärkapten. Han bevistade fältslaget i Brabant 1694 som fänrik. Stupade 1704 vid Gruisize i Polen.

1721 hette föraren Samuel Granatenhielm. Var då 18 år gammal. Han blev kapten 1741 och ryttmästare 1746.

En Johan Gabriel Bursie blev förare 1740 och efterträdde då en Abraham med samma efternamn, kanske en broder. 1741 var han på kommendering på Galär Eskadern som då avgick till Finland. Följande år blev han sergeant vid Norra Vedbo kompani.

Sergeant Evert Vilhelm von Liphart, född 1723, fick 1742 överta bostället. Huru länge han fick njuta dess avkastning är ovisst. 1749 blev han fänrik, 1762 kapten samt erhöll majors avsked 1772. Han deltog i finska kriget på 1740-talet, senare i pommerska kriget och är omnämnd från flera drabbningar. Död 1778.

I 1759 års mönsterrulla är förare Paul Schale först omnämnd. Under pommerska kriget blev han fången vid Luitz, rymde därifrån och återkom till kompaniet den 8 maj 1761.

Efter Schale kom en socknens egen son att besitta Råmmarp. Det var föraren Lage Haqvin Walderström, född 1726 22/2 på St. Tokarp som son till kapten Erik Georg W. och Maria Ridderståhle. Lage Walderström, som avancerade till fältväbel, blev senare genom arv ägare till fädernegården St. Tokarp. Han dog 1773 30/3. (Hus-kvarna Krönika s. 530).

Som siste innehavare av bostället återfinnes föraren Samuel Magnus Svalander. Han erhöll avsked 11 aug. 1833 och därefter anslogs inkomsten av hemmanet till regementsmusikens underhåll samt till "spel i nr".

1856 blev gården utarrenderad och upphörde att vara underofficersboställe.

Vid varje byte till ny innehavare av bostället skulle husesyn förärrättas, då bl.a. brister i underhåll av hus m.m. blev antecknat och åtgärder föreskrevs. Som syneförrättare hade kronan då ett par representanter och därtill kom ett par civila förtroendemän. Genom dessa syneprotokoll får man en rätt god uppfattning om byggnadernas beskaffenhet, när ombyggnad skett etc. Redan i de äldsta syneprotokollen för Råmmarp äro elva olika byggnader omtalade och i ett protokoll från år 1754 redovisas dessa så här:

1. En stuga $9\frac{1}{2}$ aln lång, uppbyggd av furutimmer.
2. En stuga i öster med tvenne kamrar, $9\frac{1}{2}$ aln lång, 9 bred inom knutar och $2\frac{3}{4}$ aln hög.
3. En visthusbod.
4. Mjölbod.

5. Hemlighus.
6. Ladugård 6.¹/₄ aln lång, 7 bred och 4 hög, taket bristfälligt att det måste omtäckas efter någon tid, vartill åtgår 142 tjug halm.
7. Ett fähus 10 alnar långt, 10 d:o brett, 5 högt, med skulla.
8. Ett fårahus i norr, 9 alnar långt, 8.¹/₄ brett, 5 högt.
9. Svinhus 7.¹/₄ alnar långt, 2¹/₂ brett, 2¹/₂ högt.
10. Logelada 23 alnar lång, 10¹/₂ bred, 5 hög.
11. och 12. Kölna och Badstuga under ett tak, 7 alnar lång, 6 bred, 3 hög. Kölnan nybyggd 1753.

I ett protokoll år 1759 säges: ”skog finnes till gärdsel och vedbrand samt till den tillbyggnad som blivit pålyst”.

1773 utdömdes en stuga, gammal och oduglig. En ny uppsattes istället med förstuga och den blev 3¹/₂ alnar längre än den gamla.

Även gärdesgårdarnas längd och bestånd redovisas. 1781 var den sammanlagda längden av dessa 3329 famnar, varav 1800 var behållen, 880 medelmåttig och 640 famnar oduglig.

På 1790-talet födde gården 11 nötkreatur, 2 hästar, 16 får samt andra småkreatur. (Som jämförelse kan nämnas att på 1570-talet föddes 4 kor, 9 ungdjur och 4 får).

Åkern indelades i östra-, västra- och råggärdet. Vägen från bostället (den gick över Kämparp) ”tarvar 10 dagsverken samt 2:e oke dito”. 1829 var gärdesgårdarnas längd 5237 famnar (=9313 m.). Vilken mängd av gärdselvirke gick det inte åt! Åkern var i god hävd och hade genom nyodling av indelningshavaren blivit betydligt utvidgad.

Vad man i alla protokoll saknar är uppgift om vattentäkt. En så viktig och nödvändig sak som brunn eller vattenkälla ansågs tydligen inte värd ett omnämnande.

På Råmmarps ägor har på sin tid funnits två torp, Fintorp och Skogen, samt två backstugor, Skogsbacken och Bygget. Dessa småstugor med deras invånare ha i Hakarps Hembygdsgård 1958 fått sin beskrivning av Ivar Meurling, med den noggrannhet som kännetecknade denne forskare. Den intresserade hänvisas till artikeln ifråga. Här skall endast tilläggas att torpet Fintorp bestod av stuga och ladugård, torpet Skogen av stuga, ladugård och bod. Vid mitten av 1800-talet har på Råmmarps ägor samtidigt funnits icke mindre

än 17 eller möjligen 18 olika byggnader. I dag är antalet byggnader fem, inklusive en källare av sten.

1841 blev lantmäterikarta över Råmmarp upprättad av lantmätare J. Allvin. Gårdens hela areal utgjorde då 217 tunnland och 15,8 kappland varav

23	tld	12,5	kpl	åker och tomter
87	„	25,5	„	äng
106	„	1	„	skog och utmark
		8,8	„	vägar, vatten och impedimenter.

Under Kammarkollegiets och Domänverkets förvaltning.

Ansvar för skötseln av de allmänna skogarna i landet delades förr av olika myndigheter. Som militärt boställe hade Råmmarp förvaltningsmässigt sorterat under krigskollegiet, men det ålåg kronobetjäningen (!) att utöva kontrollen över skogshushållningen. Men så kunde också en känd skogsman efter en resa i landet yttra: Skogsmisshushållning är det rätta ordet för den skandinaviska skogsbehandlingen.

Som tidigare nämnts blev gården utarrenderad 1856 och därmed inträdde Kammarkollegiet som förvaltande myndighet. Denna ordning blev dock inte långvarig.

För att erhålla en ordnad skogshushållning samt en enhetlig sakkunnig skötsel inrättades 1859 en statlig skogsstyrelse, från 1. jan. 1883 kallad domänstyrelsen, som fick överta ansvaret för alla kronoparker jämte en rad andra skogar i statens ägo. Från sistnämnda datum kom Råmmarp under Domänverkets förvaltning, och man kan anta att denne nye huvudman med skogligt utbildad personal i sin tjänst, snart kom att få ordning i skogen.

Skogsmarken i Råmmarp är av hög bonitetsgrad och trädslaget är nästan uteslutande gran. Vid gårdens utarrendering ingick icke skogsmarken utan denna sköttes fortfarande av Domänverkets tjänstemän.

Vid mitten av 1950-talet utgjordes den utarrenderade marken av 31,60 hektar, fördelad med 14,40 har tomt, trädgård och åker samt 17,20 har kulturbete och äng. Markbeskaffenheten uppgavs då vara: för åkern ca 5 har torvjord och 9 har normal moränjord, för kulturbeten ca 2,5 har torvjord och 2,1 har normal morän samt för ängen

huvudsakligen sandig morän. Vid denna tid föddes på gården 2 hästar, en tjur, 12 mjölkkor, 4 ungdjur, 4 kalvar och 10 gödsvin.

Domänförvaltningen ansåg ännu så sent som vid denna tid att gården skulle bibehållas som kronoegendom, men endast några år senare skedde en omvärdering och gården utbjöds till försäljning.

Råmmarp i våra dagar.

1963 försålde Domänverket gården och ny ägare blev Ingmar och Ing-Britt Johansson.

Med den utveckling som f.n. råder, att mindre jordbruk i jämn ström läggs ned, torde det för Råmmarp icke ha funnits stora möjligheter att fungera som tidigare. Som skogsbruk bör gården däremot ha goda möjligheter. Med säker blick för detta har den nye ägaren också låtit en stor del av åkern återgå till skogsproduktion. 110 000 granplantor ha hittills utplanterats, varav omkring hälften på åker och ängsmark. Nu återstår av åkern ca sju hektar att bruka.

Gårdens byggnader, som saknade vad vi kalla moderna bekvämligheter, är nu även föremål för upprustning. Mangårdsbyggnaden är äldst, byggd 1901, ladugården uppfördes 1907 och visthusboden 1922.

Råmmarp har väl i många avseende icke skilt sig mycket från andra gårdar i socknen, men ägarelängden (och förvaltningen) är, som framgår av förestående anteckningar, ganska ovanlig. Här ser man normerna för den gamla indelningen för jordens beskattning: kronogård, frälsegård och skattegård. Mig veterligt är detta unikt för Hakarps sockens gårdar.

Under arbetet med föreliggande artikel har bl.a. den nya ekonomiska kartan, tryckt 1955, studerats. Tyvärr konstaterar man då att kartografen förvanskad ortnamnen som hänför sig till Råmmarp. Gården har blivit kallad Stora Råmmarp. Tillägget "Stora" är onödigt och har ej någon hävd. Råmmarp är rätta namnet. Platsen för det nedlagda torpet Skogen har kallats Skogstorpet. Låt gå för det, fast det inte är fullt korrekt. Men att det likaledes nedlagda torpet Fintorp har givits namnet Pinefjäll kan knappast ursäktas. Detta sistnämnda namn är ett skämtsamt öknamn på en inäga, myntat av

en arrendatorsfamilj omkring sekelskiftet, och borde ej ha använts i detta förnämliga kartverk. Men, som det blivit sagt, solen har också sina fläckar.

KÄLLOR:

Handskrifter:

Mönsterrullor i Kungl. Krigsarkivet.

Syneprotokoll i Vadstena Landsarkiv.

Kartor och beskrivningar i Jönköpings läns Lantmäterikontor.

Diverse handlingar i Domänverkets kontor i Jönköping.

Tryckta skrifter:

Arpi, G.: Sveriges skogar under 100 år. (1959)

Lindstam, R.: Huskvarna Krönika.

Vejde, P.G.: Bråneryd. Vår Hembygd 1923.

Vejde, P.G.: Riddersberg. (1914)

Om kvarnar

av Harald Möllerström

Vid anläggningen av den nya parkeringsplatsen vid Hakarps kyrka fann man på den plats, där fordom sockenstugan låg, en sten, som tillhörde en handkvarn. Tyvärr fann man endast understenen "liggaren", medan överstenen, "löparen", var borta. Inte desto mindre utgör stenen ett intressant fynd, då den påminner om de primitiva redskap som våra förfäder fick betjäna sig av.

Metoderna att krossa säden till mjöl, som kunde bakas till bröd, har under tidernas lopp genomgått en lång utveckling. Långt in på medeltiden krossades säden på flata stenhällar. Dessa hällar blev genom hanteringen urholkade — med tiden så kraftigt, att man fick vända dem och mala på andra sidan. Krossningen skedde med en sten som hölls i handen.

De gamla romarna synes inte ha malt sönder säden utan stött sönder den. Detta lär framgå av det latinska ordet för mjölnare: *pistor*, som betyder *stötare*.

Från Färöarna berättas det i en 1700-talsskildring, att kvarnen bestod av två stenar. I den övre stenen var i kanten ett handtag fastsatt. Malningen skedde genom att den övre stenen vreds runt med den ena handen, medan man med den andra handen hällde sädeskornen i mitthålet; mjölet föll ut vid sidorna.

Arbetet utfördes av gårdens folk, men kanske det var särskilt kvinnorna som skötte handkvarnen. Åke Campbell: Det svenska brödet — berättar, att när man brukade kvarnen, sjöng man kvarnsånger för att förkorta tiden. Han citerar ur den norske konungen Sigurds färd till Bohuslän: "Kvinnan satt vid kvarnen och sjöng utomordentligt vackert, allt under det att hon malde". Det gällde väl inte bara Bohuslän, utan även Småland. Och kanske också Hakarp.

Länsmuseet har bland sina föremål även en handkvarn. Stenarna är placerade i en ställning av trä, löparen drages runt medelst ett handtag i kanten av stenen. Det torde ha varit ett ganska styvt arbete att dra stenen runt, även om kvarnen är försedd med en viss anordning för reglage.

Handkvarn, teckning efter ett fotografi

Redan vid medeltidens början syns man ha börjat bygga vattenkvarnar i Sverige. De kallades skvaltkvarnar och byggdes överallt där det fanns lämpligt vattenström. De kunde tjäna en gårds behov, men även ett byalag kunde driva en sådan kvarn. Att mala blev ett yrke. Mjölaren intog sin plats bland yrkesmännen.

Även vinden utnyttjades så småningom — väderkvarnarna uppträder under 1200-talet. Första gången en väderkvarn omnämnes säges vara i Upplandslagen, och året är 1296.

Kulturskildraren Olaus Magnus ger i sin "Historia de gentibus" av år 1555 följande skildring: "Ytterligare är att minnas de kvarnar, som nordborna nyttja. De äro av mångahanda slag och inrättning. Somliga drivas av vindarnas växlande kraft, andra av vattenfall, andra genom av hästar drivna hjul, andra av människokraft, nämligen hand- och trampkvarnar, andra av hjulverk med tyngder och reglerad gång likt jätteur, de där genom växlande tryck uppåt och nedåt äro i oavbruten rörelse och verksamhet. Väderkvarnar förläggas vanligen högt uppe på backar, ute på fältet eller på en slätt mellan långsträckt bergskammar." Som synes en rik provkarta på uppfinningar inom detta område.

Dock bibehöll den primitiva skvaltans i stort sett samma konstruk-

tion och utseende långt upp i 1800-talet. Endast storleken torde ha varierat.

Det har alltid vilat en smält mystisk stämning över särskilt vattenkvarnar med deras stora vattenhjul och det regelbundet plaskande vattnet. Därför har också många historier uppstått i samband med kvarnar. Dessa historier har givetvis inte blivit mindre dramatiska genom samtalen i kvarnkamrarna. Det berättas, att en mjölnare inte stannade sin kvarn under lucia-natten. Det hämmade sig: kvarnen kom i olag. Mjölnaren gick ner för att se orsaken. Då fick han se någon som stod vid mjölkastet. Trots tillsägelse rörde han sig inte. När mölnaren hämtade en lykta och kom tillbaka, fanns han inte kvar.

Man var under gångna tider mera än nu beroende av naturens växlingar, och uppställda regler och anvisningar härrörde i mycket därur.

I Per Brahes *Oeconomia* 1581 står således antecknat under rubriken Livets gång för Januari: Aktas att mjölkvarnar och sågeskvarnar äro färdiga mot att floden kommer.

Gångna tiders uppfattning var, att malning av säd helst borde ske, när månen är nedan. Olof Broman, upptecknare under slutet av 1700-talet, säger dock, att efter som det bara finns små "sqwalt-qwarnar", som är beroende av höst- och vårflo den, så måste man rätta sig därefter "mera än att gapa efter Ny eller Nedanet".

Det gällde för kvarnlaget att väl ta vara på tiden då det var vatten i bäcken. Kvällar och nätter utnyttjades i stor utsträckning. Man ansåg, att vattnet hade större kraft och rann fortare, när det var mörkt.

Kronan ville givetvis gynna de kvarnar vid vilka mallönen erlades in natura, de s. k. tullkvarnarna, som var skattlagda. Husbehovskvarnarna, d. v. s. skvaltkvarnarna, till och med förbjöds 1625. Detta väckte stort missnöje. Och redan 1630 medgavs, att de som bodde långt ifrån tullkvarn finge hålla skvaltkvarn till husbehovsmälden.

En sak var att de fattiga under allt detta fick vara nöjda, om de hade säd nog att mala på handkvarn. Från Småland berättas, att husmodern ännu i slutet av 1800-talet fick ta hem en kärve från

åkern, stöta den, torka kornen i en gryta och sedan mala på handkvarnen, så att man fick bröd för dagen.

Även Hakarp har haft en hel del kvarnar av typen skvaltkvarn, ej så underligt, då socknen genomflytes av Huskvarnaån. De många forsarna i denna å har utnyttjats för kvarnbyggen. I slutet av 1600-talet fanns en kvarn vid övre fallet. Där kan man ännu se grunden till en kvarn, som brann. I nedre delen av ån har några kvarnar legat, efter vilka Huskvarna har fått en del av sitt namn.

Förutom dessa kvarnar vid ån har flera kvarnar funnits vid mindre vattendrag: Kyrkbäcken, Ingelyckebacken, Lexarpsbacken.

Ännu alltjämnt på 1900-talet finns på många orter kvarnar med stenar i gång. Antalet av sådana minskar dock för varje år.

I stället för de av vatten eller vind drivna refflade stenarna kommer de elektriskt drivna valsarna. Rationalisering är melodin även på detta område.

De gamla stenarna har nu ofta blivit bord i bersåer och trädgårdar eller trappsteg vid husen.

Men en och annan gång dyker, såsom skedde i Hakarp, ett fragment upp och vittnar om våra förfäders enkla och mödosamma vardag.

Hakarps bygdekör 1921 — 1971

av Axel Werner

Redaktionen för krönikan har ansett lämpligt att få med något om Hakarps bygdekörs verksamhet under de 50 år, varunder kören varit i oavbrutet arbete.

Att en person uppnår de 50 åren anses ju nu för tiden inte så särskilt märkligt, men att en kör haft möjlighet att under lika lång tid hålla samman och träget arbeta för sina syften, kan måhända betraktas som en bedrift, som på något sätt bör observeras.

Det är inte känt, om det funnits någon körverksamhet i Hakarp före 1921, men om så varit fallet, har det nog varit mera sporadiskt. Det må dock här nämnas, att när Hakarps kyrkas 200-årsjubileum firades 1895, ett år försenat, sjöng en blandad kör från läktaren: "Detta måste vara ett heligt rum", och en kör av arbetare från Huskvarna sjöng den apostoliska välsignelsen.

Initiativet till bildandet av en blandad kör i Hakarp togs på hösten 1921 av dåvarande komministern Sven Håkansson, och han lyckades samla en del intresserade sångare till gemensamma övningar.

Den största svårigheten erbjöd tydligen ledarfrågan. De första övningarna leddes av kantor Rickard Engström i Huskvarna, som lovat att hjälpa kören vid starten. Men man måste se sig om efter någon annan dirigent för den fortsatta verksamheten, och efter många fruktlösa försök förmåddes Ejnar Ljungkvist att åtaga sig uppdraget. Han var ju en erkänt duktig musiker och trakterade såväl fiol som basun med den äran. Att ej dåvarande kantorn åtog sig uppgiften berodde på hans sjuklighet.

Kören antog namnet Hakarps kyrkokör och hade vid starten troligen 17 medlemmar. Bland de medlemmar, som allt ifrån starten och sedan under många, många år gjorde en trogen och förtjänstfull insats, må nämnas Elsa och Karl Johansson.

När jag som lärare kom till Hakarp 1922, blev jag anmodad att gå med i kören, och jag fick då hjälpa till med stämövningarna med Ljungkvist som övervakare. Ibland hade han sin fiol med sig och spelade på den vid inövningen av en del stämmor.

Sitt första offentliga framträdande hade kören vid en ljusgudstjänst i Hakarps kyrka i slutet av november, då den nystartade kyrkliga syföreningen hade sin första försäljning. Vid högmässan i Hakarps kyrka på första söndagen i advent 1921 sjöng kören "Hosianna" av Vogler. Det har sedan blivit tradition att varje år sjunga den sången, och det har alltså skett i en hittills obruten följd.

Tyvärr finns ingen statistik för körens verksamhet under åren 1921 — 1926, men från 1927 har kören fört anteckningar om medlemmarna och deras besök vid såväl övningar som framträdanden. Det skulle således inte vara omöjligt att späcka den här redogörelsen med en massa sifferuppgifter, men detta torde inte vara av intresse för krönikans läsare. Något kan dock vara på sin plats att taga med.

Medlemsantalet har förklarligt nog varierat ganska mycket under de 50 åren. 1931 fanns 25 medlemmar, 1941 22 st., 1951 34 st., 1961 28 st., 1971 23 st. Högsta årliga antal aktiva medlemmar har uppnåtts 1947 och 1953, båda gångerna med 38. Omkring 1940 inträffade en vågdal till följd av inkallelser och skiftarbeten för de manliga medlemmarna, och då höll sig medlemsantalet kring 20.

När man studerar statistiken, kan man inte annat än förvåna sig, ja, kanske häpna över siffrorna för det antal övningar, som hållits. 1928 t. ex. hade kören inte mindre än 74 sångövningar och 22 framträdanden samt övade in 29 nya sånger. Den oinvigde frågar sig måhända om anledningen till denna häpnadsväckande aktivitet, men förklaringen ligger utan tvivel i körens deltagande i en stor riks-sångfest i Jönköping i samband med den stora utställningen där.

Andra år, som uppvisat stort antal övningar, är 1927, 1929, 1930 och 1946, då antalet varierat mellan 57 och 64. 1940 nedgick emellertid övningarnas antal till 17.

Skall någon siffra nämnas för det sammanlagda antalet övningar, så får man gå ut från 1927, och finner då, att antalet kan sättas till cirka 1.780. Detta ger ett årligt medeltal av 40. De kalla siffrorna kan kanske förefalla ointressanta, men man måste taga med i beräkningen, vad de verkligen inneburit av visat intresse för körens arbete och säkerligen mången gång stora uppostringar av tid och krafter. Man måste även tänka på att sångarnas familjer fått vara med om en hel del besvärigheter, när far eller mor måst lämna

hemmet för att deltaga i körens arbete. Här står alltså kören i tack-samhetsskuld till sångarnas anhöriga.

Men det är inte bara övningarna, som krävt insatser från sångare och deras familjer. Det finns ju något, som heter offentliga framträdanden, och eftersom dessa mestadels skett på sön- och helgdagar, så har även då familjen fått sitta emellan, men också vid de tillfällena har stor villighet och förståelse alltid visats.

Om man fortfarande utgår från 1927, kan de framträdanden av skilda slag, som kören gjort, beräknas till c:a 630. De har varit gudstjänster, konserter, föreningsmöten, hembygdsfester, valborgsmässfirande m. m.

I synnerhet under de 25 första åren var kören väldigt livaktig på konsertfronten. Inte mindre än 48 egna konserter hölls då, och dessutom medverkade kören vid 27 andra konserter i olika sammanhang och på skilda platser. Även under den sista 25-årsperioden har konserterandet varit ganska omfattande. 14 egna och 24 andra konserter kan nämnas.

I detta sammanhang måste omnämnas det samarbete, som kören haft med andra körer i våra bygder. Det har gällt körer i Huskvarna, Månsarp, Rogberga m. fl. Särskilt må bringas i åtanke det givande och fruktbarande samarbetet, som skett med Hakarps nuvarande kyrkokör. Det har skett inte bara inför stundande gudstjänster utan även vid ett flertal musikandakter i Hakarps kyrka, och det är glädjande, att de båda körerna inte betraktat varandra såsom konkurrenter utan som hängivna arbetare för befrämjandet av den blandade körsången i Hakarp. De gemensamma framträdandena har säkerligen varit till glädje för båda körerna, och, får man hoppas, till uppbyggelse för de åhörare som lyssnat.

Att hålla konserter är inte någon luckrativ sysselsättning, åtminstone inte i allmänhet. Som exempel härpå kan nämnas, att kören vid en konsert i Vireda kyrka 1924 fick in hela kr 7: 50 i inträdesavgifter, och vid ett tillfälle i Skärstads kyrka 1928 inflöt kr 5: 50. En kollekt i Hakarp 1929 inbringade kr 3: 80.

Kören hette ju från början Hakarps kyrkokör, men 1932 bytte den namn och kallade sig Hakarps bygdekör. Anledningen härtill må kanske behöva beröras en smula.

*Den jubilerande kören vid sänggudstjänsten i Hakarps kyrka den 10. 10 -71
foto Herbert Andersson*

1927 hade kören begärt hos kyrkostämman att få ett årligt anslag för verksamhetens bedrivande. Det blev emellertid avslag på framställningen trots kyrkorådets tillstyrkan. En stämmodeltagare yrkade avslag av 'principiella' skäl. Han menade, att om kören fick anslag, kunde t. ex. musikföreningen i Betania också komma med begäran om bidrag. Genom kyrkoherde Lindstams välvilliga inställning till körens medverkan i kyrkan fick emellertid kören några år framåt bidrag ur räntemedlen i Sandströmska fonden, men småningom upphörde detta tillskott.

Därför beslöt kören ändra namn och hoppades att genom det nya namnet få möjlighet att mera oberoende medverka med sång vid skilda tillfällen, då kanske även ekonomiskt vederlag kunde erhållas. Kören förklarade sig emellertid villig att allt fortfarande medverka i Hakarps kyrka vid anfordran, och så har skett under alla de följande åren.

Församlingen har sedan intagit en helt annan ställning till värdet av körens arbete för den kyrkliga sången och beviljat kören årliga anslag, först med kr 200. Detta har undan för undan höjts, och nu utgår beloppet med kr 1.200. Härför står kören givetvis i stor tacksamhet.

Det är emellertid inte bara träget och målmedvetet arbete, som fyllt körens långa tillvaro med rikt innehåll och många minnen. Då och då har festliga tillställningar och samkväm lyst upp den stundom trista vardagen. Redan från första början blev det sed, att kören skulle hålla gökotta på något mer eller mindre svårtillgängligt ställe, och ofta blev Brantåsen den utvalda platsen. Det hade sina problem att ta sig dit, naturligtvis med apostlahästarnas hjälp, och jobbigt var det även att släpa upp den lekamliga förplägnaden, inte minst den jättestora kaffekokaren, som hade preparerats i Ammarp. Gökottorna avslutades gärna med en rundvandring i norra Hakarp, och de promenaderna kan kanske anses som föregångare till de nu så populära vandringarna under måtto: "Dra åt skogen".

Ännu mera av en tradition har dock körens lussefester blivit. Vid de tillfällena har kostymprakten blommat ut i oanad omfattning. Ett oförgätligt minne från ett sådant tillfälle är en gång, när Gottfrid Granemyr uppträdde som körens Lucia, åkande i en gammal och jättestor barnvagn. Den synen kan svårigen beskrivas med ord. Långt innan begreppet "show" var uppfunnet, framfördes på körens fester något i den stilen.

Kören har givetvis känt sig manad att då och då fira s k. jubiléer. 1931 hölls dels en vespergudstjänst i kyrkan med körens stiftare som talare, dels en konsert i Huskvarna Idrottshus. 1936 hölls jubileums-konsert i Hakarps kyrka, likaså vid 25-årsjubiléet 1946. Detta firades gemensamt med Hakarps kyrkliga arbetsförening. Båda hade ju Sven Håkansson som stiftare, och han medverkade vid detta tillfälle. Konserten måste nog anses som ett av körens mest glansfulla framträdanden. 1951 jubilerade kören åter och likaså 1961, då under medverkan av kyrkokören. 45-årsminnet högtidlighölls med ett rikt sångprogram vid högmässan första söndagen i advent.

1928 avgick Ejnar Ljungkvist som dirigent för kören, och jag nödgades träda till i hans ställe. Det är givet, att de gångna åren lämnat många minnen, och här skall nämnas några.

Sommaren 1925 deltog kören vid en hembygdsstämma, som Smålands-Östergötlands hembygdsring anordnade i Tranås. Då sjöng en 500-mannakör under Hugo Alfvéns ledning. Sveriges flagga framfördes bl. a., och den sången blev under hans ledning ett oförgätligt minne. — Salt i stället för socker på frukostgröten var också något, som sångarna från Hakarp kom ihåg ganska länge.

1927 reste kören till Stockholm för att sjunga vid Svenska Ungdomsringens riksstämma. Vi trodde givetvis, att många körer anmält sitt deltagande, men till vår häpnad visade det sig, att utom vår kör var det endast Stockholms Körförbund, som deltog, och för vår skull hade särskild repetition anordnats i Blå hallen i Stadshuset. Resan var rik på minnen, inte minst en utfärd till Mariefred samt konserten på Stadion.

1929 anordnade kören en hembygdsfest i Egnahem bl. a. till förmån för skolresor. Då utlottades en bagge, men om vinnaren var särskilt förtjust över vinsten, det förmåler inte historien.

En resa till Hultsfred 1937 hade också sina poänger, åtminstone hemresan. Vi färdades med två personbilar, förda av hrr C. och S. C. startade hemresan något senare än S., som vid ett vägsکیل tog av åt fel håll. Misstaget upptäcktes emellertid snart nog. Under tiden hade C. passerat det riskabla vägsکیلet och vridit ratten åt rätt håll. Nu hörde till saken, att S. var känd för att köra ganska sakta och med stor försiktighet. C. kunde inte förstå, att han aldrig hann upp S. Han pressade gaspedalen i botten och började en vild jakt under ideliga beundrande uttalanden angående den andra bilens allttjämt osynliga baklyktor. Hur han än försökte, kunde han inte hinna fatt den jagade konkurrenten, och det var ju ganska förklarligt, då S. i sakta mak och med täta uppehåll för de resandes besök i skogen fogade kilometer till kilometer på den till synes ändlösa hemvägen. C. var visst c:a två timmar före S. i Huskvarna.

1946 inleddes med en konsert på nyårsdagen i Huskvarna tillsammans med Huskvarna kyrkokör och Musiksällskapet, då bl.a. Oskar Lindbergs kantat: "Det ljusa landet" framfördes under musikdirektör Blombergs ledning. Hakarpskören kände sig naturligtvis hedrad av att få medverka, men det var kanske inte utan att vi hade vissa

mindervärdeskomplex. Vi skämtade sedan över tillfällets upplevelser sålunda:

När dom i Huskvarna skulle ha konsert
nyårsdan att fira, blev det oss beskärt
blanda våra röster med de sångare,
som mot oss små båtar är minst ångare.

1947 gjorde kören ett separatframträdande vid en förbundskonserter i Vallsjö kyrka. Repetitionen i den då tomma kyrkan är sorglig att minnas på grund av de akustiska förhållandena, som vi då inte hade minsta aning om. Men vid konserten gick våra båda sångnummer otroligt fint, och detta framträdande är måhända det mest strålande minnet, som jag har från körens många goda prestationer.

Det är ju ofrånkomligt att kören under sin tillvaro även haft sorgestunder, då någon högt aktad medlem lämnat sin plats tom genom dödsfall. Utom förut nämnda Elsa och Karl Johansson må här minnas om två andra. Det är Gunnar Salomonsson och Bertil Gustavsson. Salomonsson var ju under många år kantor i Hakarp och tjänade kören såväl som bas som vid orgeln i kyrkan. Hans hastiga bortgång 1954, då han efter en sångövning inför Allhelgonadagen blev påkörd och avled, grep oss djupt, och det var med djup rörelse, som vi vid hans begravning fick sjunga: "Den stora vita här vi se" av Widén, en sång som han skulle ackompanjerat oss till vid högmässan. — Bertil Gustavsson avled hastigt 1966. Han kom med i kören redan 1925 och stod trogen och säker i våra led i över 40 år. Han är också värd vår stora tacksamhet för en gedigen insats i körens arbete.

Kanske det också bör nämnas, att kören alltsedan 1928 varit ansluten till Jönköpings läns Körförbund och deltagit i alla de förbundskonserter, som anordnats på skilda platser både inom och utom länet. Denna anslutning har också medfört medlemskap i Sveriges Körförbund, och därför har kören haft tillfälle att sjunga med vid rikssångfester i Stockholm, Göteborg, Örebro, Malmö och sist nu i Jönköping.

Dessa sångfester av olika format har förklarligt nog åsamkat kören mycket arbete vid inövandet av programmen men också tillfört körens repertoar många värdefulla sånger, som kunnat an-

vändas vid körens egna framträdanden. Det måste också påpekas, att sångfesterna varit anledning till inspiration och krafttag i körens arbete. Inte minst sammanträffanden med sångare från skilda delar av vårt land och även från våra grannländer har givit upplevelser och minnen, som varit värdefulla.

Omsättningen bland körens medlemmar har varit anseelig. Det är väl c:a 160 män och kvinnor, som under de 50 åren stått som aktivt medverkande, en del kanske för helt kort period, men många under årtionden, och utan det intresserade och hängivna arbete, som dessa veteraner utfört, hade kören säkerligen varit avsmnad för länge sedan.

De gångna åren förpliktar till ansträngningar även i fortsättningen, och kören hoppas naturligtvis, att den skall kunna fortleva och verka länge än. Därom erinrar en strof i en gammal lussevisa:

O, kör, du åldras re'n! Jag vet,
att du skall finnas till i evighet.
Men håll dig ung och frisk och ren och fin
och börja inte dofta naftalin!

Hakarps Kyrkliga Arbetsförening 50 år

”Den 30 september år 1921 avhölls i Hakarps kyrkskola under stor anslutning en överläggning angående bildandet av en kyrklig arbetsförening. Detta konstituerande sammanträde, som ägde rum omedelbart efter en gudstjänst vid ljus i Hakarps kyrka och i samband med ett samkväm i skolan, uttalade sig enhälligt för bildandet av en kyrklig arbetsförening, vilkens syfte och arbetsmål ävenledes vid ifrågavarande sammanträde fastslogs.

Den nybildade arbetsföreningen vill verka för ett dubbelt syfte. Den vill inom församlingen verka för samhörighetskänslans stärkande, den vill ena och sammanhålla församlingsmedlemmarna till verket för Guds rikes seger och i möjligaste mån söka verka och bibringa ett kyrkligt medvetande. Den vill slå vakt om fädernas kristna tro och värna om fädernas kyrka. Tyngdpunkten kommer därmed att vila på det rent personligt religiösa området. Gemensam uppbyggelse och samling kring Guds ord för det inre livets tillväxt

är därför arbetsföreningens stora huvudmål. Den vill också bli ett redskap i Herrens hand, ett redskap som kunde föra oss alla närmare Gud och därmed till ett medvetet och starkt liv i Jesu efterföljd, samt vill arbetsföreningen genom sin verksamhet räcka Svenska kyrkans mission en hjälpande hand. Men, då det nu vid föreningens bildande och säkert något år framöver inom församlingen är och kommer att bli nödtider med ekonomiska betryck och materiella svårigheter som särskilt kommer att göra sig kännbara inom våra arbetarhem, har föreningen beslutat att tills vidare utdela eventuellt inkomna medel åt de arbetslösa och nödställda inom församlingen."

Så skrev dåvarande komministern Sven Håkansson, som var Hakarps kyrkliga arbetsförenings förste ordförande.

Bland styrelseledamöterna i den första styrelsen finns endast fru Lilly Gustafsson, tidigare Dalskog, kvar. Fru Gustafsson var under 43 år föreningens v.ordf. och har betytt oerhört mycket för arbetsföreningen. Vid årsmötet 1964 efterträddes hon av fru Doris Möllerström.

Antalet deltagare vid första sammankomsten var imponerande. Inte mindre än 57 st. av vilka fortfarande Lilly Gustafsson och Hanna Hakeman är aktiva medlemmar.

Tyvärr finns det av någon anledning inga protokoll från tiden fram till år 1930 utöver det citerade. I den första lotteriansökan från år 1926 hade arbetsföreningen sökt tillstånd om att få sälja 220 lotter à 50 öre. Vinsterna i det beviljade lotteriet bestod av en luftgardiner och en tavla. År 1930 var man djärvare och ansökte om tillstånd för 300 lotter à 50 öre. Vinsterna då var en luftgardiner à 50 kr. och ett st. täcke à 25 kr. Från Vapenfabriken skänks numera årligen saker till lotteriet, på en följesedel från 1930 från Vapenfabriken utgjordes gåvan det året av bl. a. 2 st. biffbultare, 1 st. rosettjärn samt 1 st. kaffekvarn.

År 1932 bestämdes det att kassören skulle få 10 kr. i felräkningspengar. Redan året därpå togs denna bestämmelse bort, och i stället gavs 10 kr. i arvode åt kassören. Men även detta arvode togs så småningom bort.

Bland de handlingar som är bevarade finns en del tacksamhetens brev för gåvor som skänkts och det är tydligt att arbetsföreningen

Tre medlemmar som varit med från starten, fr. v.: Sigrid Johansson, Hanna Hakeman och Lilly Gustafsson, stående: kyrkoherdarna Per Axel Jonsson och Harald Möllerström

från begynnelsen visade ett starkt socialt intresse och gav generös hjälp åt olika ändamål.

De äldres dag har arbetsföreningen anordnat sedan 1935. Sven Hultman skriver i ett protokoll: "anordnades för första gången "de gamlas dag" den 8 sept. 1935. Ett hundratal gamla (över 70 år) hade hörsammat inbjudan och hämtats av tillmötesgående bilägare till kyrkan där ordinarie högmässa hölls. Efter gudstjänsten inbjöd föreningen till samkväm i skolan. Det är föreningens förhoppning att kunna göra de gamlas dag till en årligen återkommande högtid."

På årsmötet år 1940 antogs nya stadgar. Stadgeändringen är ett preciserande eller ett förtydligande av föreningens uppgifter. I § 3 står bl. a. "Utåt skall arbetsföreningen träda in i följande uppgifter: a) räcka Svenska Kyrkans Mission och Sjömansvård en hjälpande hand, b) arbeta på att hjälpa nödlidande inom församlingen, c) söka bereda de gamla inom församlingen högtid och glädje, d) pryda

Hakarps församlings kyrka, e) avsätta medel till ett blivande församlingshem, f) i övrigt efter råd och lägenhet stödja kyrkliga ändamål.”

Sparbössan, som får en påfyllning varje arbetsmöte, anskaffades år 1941. Till olika ändamål gick tidigare de insamlade pengarna men numera går det insamlade oavkortat till Svenska Kyrkans Mission.

Den 17 nov. 1946 firades kvartsekeljubileum. Det firades tillsammans med Bygdekören, som också det året kunde se tillbaka på en 25-årig verksamhet.

Arbetsföreningens förnämsta inkomstkälla har naturligtvis varit de årligen anordnade basarerna. Det är fantastiska summor som på detta och annat sätt samlats in, cirka 125.000 kronor. Av dessa har den största summa som utdelats gått till behövande inom församlingen, cirka 37.500: —. Till Svenska Kyrkans Mission har skänkts cirka 21.500: —, Ungdomsgården har fått cirka 13.000: —. Generösa gåvor har också givits till Hakarps Kyrkas prydnade, Lutherhjälpen, Sjömansvården, Inomeuropeisk Mission, S:t Sigfrids stiftelse, Radiohjälpen, Svenska Kyrkohjälpen, Ungdomsarbetet i Hakarp, Rädda Barnen, Vårsta Diakonissanstalt, Israelsmission, De Blindas Tidning, Tallnäs, Oskarshamns folkhögskola, Församlingshemmet, De Handikappade, Lyckebyskolan, Kyrkan och Samerna, Kristlig Kärleksverksamhet, Församlingsbladet m.m.

Som ordförande i Hakarps Kyrkliga Arbetsförening har fungerat: komminister Sven Håkansson, komminister Karl Henning Thunell, pastor Nils Ottosson, pastor Sven Hultman, pastor Bertil Svensson, komminister Josef Larsson, kyrkoherde Harald Möllerström samt kyrkoherde Per-Axel Jonzon.

Så får vi då blicka bakåt. Vi får göra det i stor ödmjukhet och tacksamhet mot Gud, som har givit arbetsföreningen en uppgift i sin Kyrka här i Hakarp. Vi får också blicka framåt, var och en av oss, yngre såväl som äldre, med förtröstan och frimodighet och i visshet att Gud ger oss glädje, arbetsglädje för fortsatt gärning i Hakarps Kyrkliga Arbetsförening.

Elsy Flensburg.

En stöld i Hakarp på 1700-talet

av Ragnar Karlsmo

Fredagen den 3 februari år 1749 var en svår olycksdag för pigan Margareta Zackrisdotter på torpet Källebacken under Stensholm. Denna dag blev hon nämligen frånstulen nästan allt hon ägde. De närmare omständigheterna kring brottet är i dag inte kända, men i det dåtida Hakarp var det säkert det allmänna samtalsämnet.

Ganska snart fick hennes husbonde, ägaren till Stensholm, E. G. Qveckfeldt kännedom om stölden. Denne utnyttjade hela sin auktoritet för att, om möjligt, hjälpa pigan att få tillbaka sina ägodelar och få tjuven inom lås och bom.

Den 8 februari skickade Qveckfeldt en skrivelse till landshövdingen och denne i sin tur lät redan den 9 februari trycka en efterlysning som adresserades till "Krono Befallningsman" (länsman) och utskickades till alla länets kyrkor, där efterlysningen lästes upp från predikstolarna.

Ett exemplar av denna efterlysning finns i Hembygdsföreningens arkiv och efter fri översättning till någorlunda modernt språk ser den ut som följer:

Wälbetrodde Krono Befallningsman

Uti aflåten skriwelse af den 8 i denna månad, förmäler Öfwersten och Riddaren af Kongl. Swärds Orden Wälborne Herr E. G. Qvickfeldt, at ifrån fattige Pigan Margreta Zackrisdotter på torpet Kiällebacken under Stensholms Sätter af wanartige och illa sinnade meniskior blefwit den 3 i denna månad bortstulne alla de persedlar, som på omstående förteckning upnämde äro, utan at sedermera någon efter rättelse hwarken om tiufwen eller tiufgodset ärhållas kunnat; Krono Befallningsman beordras fördenskul härom allmänne Publicationer utfärda låta; och så wida någon kundskap, antingen på et eller annat sätt härutinnan bekommas kan, sådant mig genast föreståndiga, såsom och om tiufwen ärtappas, honom då genast til Slots arresten fängsligen infånga. Gudi befallt Jönkiöping den 9 Februarii 1749.

And. Tungelfeldt.

A. Ebbeltofft.

Wälbetrodde Krono Befallningsman.

Si aflåten skrifwelse af den 8 i denne måned, för-
målär Hwersten och Riddaren af Kongl. Swärds
Orden Wälborne Herr E. G. Qvickfelt, at ifrån
fattige Pigan Margreta Zachrisdotter på torpet
Kjällebäcken under Stensholms Sätter i afwan-
artige och illa sinnade menniskior blefwit den 3 hujus bort-
stulne alla de persedlar, som på hosgående förteckning up-
nemnde äro, utan at sedermerta någon efterrättelse hwarken
om tiufwen eller tiufgodset ärhållas kunnat; Krono Be-
fallningsman beordras förbensful här om allmänne Publi-
cationer utfärda låta; och så wida någon kundskap, antin-
gen på et eller annat sätt härutinnan bekommas kan, så-
dant mig genast föreståndiga, såsom och om tiufwen ärtap-
pas, honom då genast till Slots arresten fångsligen insän-
da. Gudt befallat Jöntidning den 9 Februarii 1749.

AND. TUNGELFELT.

Förteckning på de ifrån Pigan i Torpet Kjällebäc-
ken bortstulne saker.

En brun färgad Nattlåda, med swarta gångjern och lås,
hwaruti låg

En brun, En gul och En röd siden mössa.

En blå dito, söndersprått.

En hwit dito af noyppskin.

Et hwitt kläde af bomuls lårst.

Fyra st. fina lin med spetsar före.

Et slifvings förkläde.

Et par hwita handskar.

Et par swarta silkes wantar.

En förgylld silfverring.

Rekt följande kläder som hängde på en stång i boden.

En broköt hema wäswen tiortel, med gröna, gula, röda
och blå ränder.

En broköt tröja af åtskillige slags färgor.

En ylle damast tiortel, grå till färgen med bruna roser uti.

Förteckning på de ifrån Pigan i Torpet Kiällesbäcken bortstulne saker.

En brun färgad Nattlåda, med swarta gångjern och lås, hwaruti låg:

En brun, En gul och En röd siden mössa.

En blå dito, söndersprätt.

En hwit dito af noppskin.

Et hwitt kläde af bomuls lärft.

Fyra fina lin med spetsar före.

Et dito Förkläde

Et par hwita handskar.

Et par swarta silkes wantar.

En förggyld silfwerring.

Aven följande kläder som hängde på en stång i boden.

En brokig hema wäfen kjortel, med gröna, gula, röda och blå ränder.

En brokig tröja af åtskillige slags färgor.

En ylle damast kiortel, grå til färgen med bruna roser uti.

Efterlysningen är intressant eftersom den ger en bild av vad en fattig piga i mitten av 1700-talet kunde ha för ägodelar. Den som är hemmastadd i gammal klädkultur kan kanske, för sin inre syn, se hur den unga pigan Margareta Zackrisdotter tog sig ut när hon fått på sig en hemvävd kjortel, med gröna, gula, röda och blå ränder, därtill en brokig tröja av "åtskilliga slags färgor" samt på huvudet en av sina vackra sidenmössor.

Man kan väl också föreställa sig Margaretas förtvivlan när hon kom hem till torpet och upptäckte att nästan alla hennes ägodelar var stulna. Den allmänna uppfattningen om detta brott får man en föreställning om när landshövdingen beskriver tjuven eller tjuvarna som "vanartige och illa sinnade människor". Efterlysningen avslutas ju också med uppmaningen att om tjuven ertappas så skall han genast till slottsarresten fängsligen infångas. Där väntade med all säkerhet ett mycket strängt straff.

Huruvida "tiufwen" ertappades eller ej vet vi som lever i Hakarp 220 år senare inget om. Däremot vet vi att Margareta året efter stölden ingick äktenskap med Isak Krantz och bosatte sig i Huskvarna. Kanske var den bortstulna förgyllda silverringen en fästmansgåva från hennes Isak.

Studerar man sedan födelse och dopboken från Hakarps socken, behöver man inte bläddra så värst många sidor förrän man finner att paret välsignats med en son, efter ytterligare några år föddes ännu en son. Kanske blev Margaretas äktenskap riktigt lyckligt och kanske suddades minnet av det illasinnade brottet ut om hennes make så småningom presenterade henne nya kjortlar i brokiga färger, nya silkesvantar och sidenmössor. Vi kan i varje fall hoppas att så blev fallet.

Strövtåg kring Laggen

av Conny Rapp

Dryga två km sydost om Carlfors ligger Laggarebosjön, eller som den oftast kallas Laggen. Sjön har sedan några år tillbaka varit Huskvarna Fältbiologers undersökningsområde. Främst har fågellivet i och kring sjön studerats. Sjön ligger omgiven av skog och några få betesängar. Genom dess norra del rinner Huskvarna-ån. Norr och öster om sjön ligger granskogen. På östsidan går den ända ned till sjökanten, norra stranden däremot är kärrig och bevuxen med starr och enstaka videbuskar. Skogen är på östsidan ganska orörd varför många gamla och döda träd finnes. Väster om sjön växer tallen och på marken i tallskogen dominerar skvattrammen. På denna sida finns ett ca 20 meter brett gungflybälte, huvudsakligen bevuxet med olika starrarter. Utanför gungflyn står enstaka vassruggar. Gungflybältet fortsätter ned utmed sjöns sydända och här växer ett par större vassruggar. Söder om sjön ligger en försumpad björkskog, genom vilken två bäckar rinner. Bäckarna kommer från den utdikade Tokarpsmossen, belägen söder om björkskogen. Sydöst om sjön ligger några ängar och längre in i skogen ligger ytterligare två, kallade Lilla och Stora Borgen.

Själva sjön är en till två meter djup och mycket dyg. Laggen fryser tidigt till, men där ån rinner igenom är det öppet vatten långt in på vintern. På vintern är sjön ett uppskattat mål för många sportfiskare. Under sommarmånaderna är fiskebesöken i Laggen fåtaligare och dess yta täcks vid denna tid av näckrosor.

Efter denna inledande beskrivning av miljön kring Laggen skall vi ta oss en titt på de invånare, som bebor densamma. Utav däggdjuren är det skogsharen, som gör sig mest påmind. Under den snötäckta delen av året står hans spårstämplar kors och tvärs i markerna och man kan se hur han gnagt bark av trä, som snön tyngt ned. Ofta korsas harens spår av rävens. Man erfar alltid samma glädje när räven dyker upp, vare sig man smygtittar på honom då han idkar sorkfångst på en äng, eller man hör honom yla en kall vårvinternatt. Jag minns en natt i februari, det var tre kamrater och jag som övernattade vid Laggen för att se på räv eller åtminstone

*Two km. sydost om Carlsfors ligger Laggarebosjön
foto Håkan Areslätt*

lyssna till honom. Vi låg i en risikoja vid strandkanten och utanför på isen hade vi lagt slaktavfall. Kvicksilvret visade -20° och vi sjönk allt djupare ned i sovsäckarna. Efter midnatt kom kylan krypande och vi steg upp för att tända en värmande eld. I samma ögonblick elden flammade upp ylade räven. Där stod vi i den stjärn-
gnistrande, kalla februarinatten och lyssnade, lyssnade och lyssnade.

Ett år undersöktes smådäggdjurslivet kring Laggen. Vi fann de vanliga arterna såsom mindre och större skogsmus, ängsork och vanlig näbbmus, men även mindre vanliga såsom dvärgnäbbmus. Hasselmusen förekommer på ett fåtal ställen kring sjön och småvesslan har visat sig. Ett år blev vi särskilt glada. Då ynglade mården i ett gammalt spillkråkehål i en stor lind. Hur många ungar han hade fick vi aldrig reda på.

Fåglarna kring Laggen har givit många oförglömliga stunder. Främst har mesarna satt sin prägel på fågellivet. Under vintern samlas de kring fågelbord och talgbitar. Det är tofsmes, svartmes, talgoxe, blåmes, entita och talltita. I strandregionen drar stjärtmesarna fram. Hackspettarna finns rikligt kring Laggen, beroende

på den relativt orörda skogen. Vintertid påträffas ofta den större hackspetten där han sitter och äter kottfrön. Nu har det moderna skogsbruket kommit även till Laggen och hackspettarna kommer att minska i antal. Den mindre korsnäbben huserar vintertid kring sjön, och är granens frösättning god häckar han i februari-mars då full vinter råder.

Vinter-Laggen har nog sin tjusning, men då våren kommer lever sjön upp. Då sjunger mesarna, trastarna kommer tillbaka, i sjön ligger knölsvan och knipa, paddorna leker och tjädern spelar. Låt oss göra en vandring kring sjön, en morgon i mitten av maj.

Klockan visar 02.00 när vi startar på ängarna vid Tokarps gård. Det är en sval, klar majnatt, ur mörkret hörs endast en buskskvätta, som sitter ute på Tokarpsängarna och sjunger. Vi följer en timmerväg ner genom skogen. Vägen håller sig ett hundratal meter från sjökanten, följer västersidan och viker sedan av runt sjöns sydände. När vi kommit in i skogen hörs ett svagt knarrande. Sakta hörs knarrandet allt närmare. Nu urskiljs ett skarpt "psitt" alldeles efter det första lätet. Så plötsligt dyker en fågelsiluett upp på himlen. Det är morkullan, som är ute på sin nattliga kärleksflykt. Under det att vi sakta vandrar skogsvägen fram, börjar fågel efter fågel att sjunga. Först vaknar rödhaken och låter sina spröda, silverporlande tonkaskader trilla ner från trädtoppen. Tal-, dubbel- och koltrast följer efter och snart ljuder en mäktig trastsång i skogen. Framkomna till en äng ser vi en liten gynnare med stjärten rakt upp, sitta och sjunga sin kraftiga, hurtiga drill. Det är gärdsmygen, tvåa bland våra minsta fåglar. Ute på ängen flyger morkullan ånyo över och från skogen hörs ringduvan. När vi åter kommer in i skogen gäller det att gå försiktigt, ty nu är vi i tjädermarker. Vi lämnar timmervägen och går ut på en mosse. Sakta smyger vi fram och snart hörs den så kallade klunken. Några steg till och hela spelserien hörs, knäppningar, klunk och sisning. Då tjädertuppen sisar är hans vaksamhet nedsatt och vid varje sisning tar vi några försiktiga steg framåt. Efter ett tålmodsprövande smygande dyker han oväntat upp, tjädertuppen. Han är en otrolig syn, där han går med uppblåst fjäderskrud, hängande vingar och grov uppåtsträckt hals. Helt stilla står vi, lyssnar och ser ett skogens evenemang, som utspelas varje vår, men som tyvärr blir allt sällsyntare. Det är numera få förunnat

*Tjädertuppen är en otrolig syn där han går med uppblåst fjäderskrud
foto Håkan Areslätt*

att uppleva ett tjäderspel med många tuppar. Fortfarande finns det dock storspel kvar i smålandsskogarna, men tyvärr ej vid Laggen. Vi smyger försiktigt bort från tuppen och utkomna på timmervägen hör vi hur nya fågelstämmor kommit till. Trastsången har mattats, det börjar ljusna och nu sjunger mesar, bofink och gulsparrv. Vi går vägen framåt och kommer småningom till en stor lind med fyra bohål i. Hålen är ursprungliga bostäder för större hackspett och spillkråka. Numera hyser de andra invånare. Det var i ett av dessa hål mården ynglade. Tidigt en vår satt här en spurvugglethane och visslade. Han är borta nu, men istället sjunger staren, som bor i ett av hålen. Vi viker av från timmervägen och kommer ut på ången kallad Stora Borgen. Här sjunger lövsångare, trädgårdsångare och svarthätta. I skogsbrynet ljuder grönsångarens stämma och ute på ången kvintilerar törnsångaren. Alla dessa fåglar är små, oansenligt tecknade och lever av insekter. Ute på ången finns några hasseldungar. Nötterna från dessa utgör födan för en fågel, som finns vid Stora Borgen, nämligen nötkråkan. Då vi visar oss, hörs

*I den isfria ån samlas kniporna
foto Håkan Areslätt*

hans skärrande varningsläte från skogskanten. Ute på ängen når oss morgonens första gökrop. Vi går över ängen, där de första solstrålarna börjat glittra i spindelvävarnas vattendroppar. Ett litet skogsbälte passeras och vi når Lilla Borgen. Från skogsbrynet ser vi hur en räv utför en underlig dans ute på ängen. Han springer fram och tillbaka, stannar då och då till och hoppar jämfota. Det är rävens teknik vid sorkfångst vi bevittnar. Strax innan vi går ut på Lilla Borgen hörs en ny fågelstämma. Vi tittar upp, i toppen av en gran sitter en liten gråbrun fågel och sjunger, järnsparven. Vi korsar ängen, går genom skog, kommer ut på ännu en äng och så ser vi då Laggens solglittrande yta. Vi vandrar ned mot stranden, tränger genom strandskogen och låter kikarna svepa över sjön. På starrmaden ser vi en flock tranor på näringssök, i vasskanten står en häger och väntar på fisk. Ute på klarvattnet simmar knipa och gräsand, skäggdoppingsparet parningsleker och en ensam knölsvan betar bottenväxter. Den andra svanen ligger på ägg inne i vassen. Över sjön spanar fiskgjusen efter fisk och över starrmaden fångar lärkfalken sländor. Båda dessa är rovfåglar, fiskgjusen stor och vingbred, lärkfalken liten och pilsnabb. I vassen sjunger sävsparv och

sävsångare, och över strandskogen spelar skogssnäppan och enkelbeckasinen. Vi går över till andra sidan och kommer in i tallskogen. Här sjunger den svartvita flugsnapparen från alla håll och kanter, beroende på de många holkar, som finns uppsatta här. En och annan rödstjärt hörs också. Vi lämnar sjön och går in i skogen. Efter ett tag är vi tillbaka på ången varifrån vi startade vår vandring. Det är nu full dager, solen står högt och fågelsången har mattats. En av många vårmorgnar har övergått i dag.

Under sommarmånaderna levs ett intensivt insektsliv vid Laggen. Sländor, fjärilar och många andra utgör föda för många hungriga fågelungar och studieobjekt för vetgiriga fältbiologer.

Höstmånaderna ger rikliga tillfällen till iakttagelser över hur de övervintrande fåglarna förbereder vintern. Mesarna samlas i flockar som drar runt på näringssök. Nötkråka och nötskrika samlar nötter och gömmer dem här och där inne i skogen. Träffar man på en ensam ekplanta i skogen, är det säkerligen ett av nötskrikans gamla vinterförråd. Nu är det den tid då flyttfågelskarorna drar ned genom landet. Över Laggen kan då visa sig fjällvråkar och i sjön rastar ibland sångsvanar, skygga gäster från nordliga myrar.

När sångsvanen betar i sjön, duvhöken jagar i skogsbrynet eller när tjädern spelar, händer det att man glömmer att Laggen ligger i civilisationen och det känns som om man hade ett stycke vildmark in på knutarna.

Observerade fågelarter vid Laggen.

Skäggdopping	h	Småskrake	
Häger		Storskrake	
Gräsand	h	Grågås	
Kricka	h?	Sädgås	
Ärta		Knölsvan	h
Bläsand		Sångsvan	
Vigg		Ormvråk	h
Brunand		Fjällvråk	
Knipa	h	Sparvhök	

Duvhök	h	Sånglärka	h
Bivråk		Ladusvala	
Brun kärrhök		Hussvala	
Blå kärrhök		Backsvala	
Fiskgjuse		Korp	
Lärkfalk		Kråka	h
Tornfalk		Kaja	
Orre		Skata	
Tjäder	h	Nötkråka	h
Järpe	h	Nötskrika	h
Trana		Talgoxe	h
Rörhöna		Blåmes	h
Sothöna		Svartmes	h
Tofsvipa		Tofsmes	h
Ljungpipare		Entita	h
Enkelbeckasin	h	Talltita	h
Morkulla	h	Stjärtmes	h
Storspov		Nötväcka	h
Skogssnäppa	h	Trädkrypare	h
Drillsnäppa	h	Gärdsmyg	h
Gråtrut		Dubbeltrast	h
Fiskmås		Björktrast	
Skrattmås		Taltrast	h
Fisktärna	h	Rödvingetrast	
Dvärgmås		Koltrast	h
Skogsduva	or.h	Stenskvätta	
Ringduva	h	Buskskvätta	h
Sparvuggla		Rödstjärt	h
Pärluggla		Blåhake	
Kattuggla		Rödhake	h
Nattskärra	h	Rörsångare	h
Tornsvala		Sävsångare	h
Gröngöling	h	Svarthätta	h
Större hackspett	h	Trädgårdssångare	h
Mindre hackspett	h	Ärtsångare	
Spillkråka	h	Lövsångare	h
Göktyta	h	Gransångare	

Grönsångare	h	Stare	h
Kungsfågel	h	Grönfink	h
Grå flugsnappare	h	Grönsiska	h
Svartvit flugsnappare	h	Hämpling	h
Järnsparv	h	Gråsiska	
Ängspiplärka		Domherre	h
Trädpiplärka	h	Mindre korsnäbb	or.h
Sädesärla	h	Bofink	h
Gulärla		Bergfink	
Sidensvans		Gulsparv	h
Varfågel		Sävsparv	h
Törnskata			

h = häckar
 h? = ej säker häckning
 or.h = oregelbunden häckning

Hakarps Sockenmagasins stipendium till

Axel Werner.

Söndagen den 10 okt. 1971 hölls kyrkosånghögtid i Hakarps kyrka med anledning av Hakarps Bygdekörs 50-årsjubileum.

I samband med denna jubileumshögtid utdelades till Bygdekörens dirigent, Axel Werner, Stiftelsen Hakarps sockenmagasins stipendium med åtföljande diplom. Diplomet text innehåller styrelsens motive-ring för valet av stipendiat och har följande lydelse:

Den 11 maj 1773 bekräftade Konung Gustaf III med sin underskrift Kunglig Majestäts nöje och behag över Hakarps invånares genom upprättande av ett sockenmagasin visade berömliga omtanke och sorgfällighet att se deras välfärd och förmån till godo.

Senare tider har förändrat de yttre betingelserna för sockenmagasinet verksamhet men ej det inre goda uppsåtet. I linje därmed vill Stiftelsen Hakarps Sockenmagasin genom den fond som bildats vid sockenmagasinet avveckling visa sin erkänsla och tacksamhet för berikande insatser avseende bygdens musikliv.

Fördenskull ihågkommer Stiftelsen i dag Axel Werner med tack för halvsekkellång trogen och framgångsrik sångargärning, tillägnad bygdens kyrka och liv, som ledare för Hakarps Bygdekör.

Om cyklar och cykelåkning

Med anknytning till bilden av cyklar som tillverkats vid Ebbes Bruk i slutet av 1800-talet har vi avtryckt en länskungörelse från 1896 som visar de trafiksvårigheter som det nya fortskaffningsmedlet orsakade.

Velocipeden var det första maskinella transportmedlet och det vållade åtskilligt huvudbry för mötande dragare och körsvenner. Ebbes Bruks produktion av cyklar varade endast en kort period på 1890-talet. Hur många tvåhjulingar som tillverkades är väl nu ingen som vet. Troligen var det ett ringa antal. Cykeln hade då passerat sina första stadier i utvecklingen. Liksom alla tekniska konstruktioner har även den sin historia.

I början bestod utförandet av två lika stora hjul som var förbundna med en bräda, över vilken man satt grensle och gav fart genom sparkar i marken. Vid 1800-talets mitt anbringades pedaler på framhjulet vilket med tiden blev allt större och förseddes med styre och sadel. Som stöd för balanshållningen fanns ett mindre bakhjul. Med tiden närmade sig dessa hjul varandra i storlek och blev senare lika stora. På Ebbes' cyklar t. ex. är framhjulet blott

Ing. Hans Fredrik Hederstierna och hans båda systrar med cyklar tillverkade vid Ebbes Bruk

obetydligt större än bakhjulet. De första cykelkonstruktionerna bestod av trä och hjulen skoddes med järnringar, men så småningom ersattes träet med järn och stål. Stålnav med kullager, stålekrar och fälg med gummiring infördes. Innan frihjulsnaget med bromsmöjlighet kom till, bromsades med en gummiklots mot framhjulet. Denna anordning syns tydligt på Ebbes' cyklar. Även kan man på dem observera att gummiringarna gick att fylla med luft. Detta var ej fallet med de första ringarna som bestod av massivt gummi.

Vi som cyklar i dagens Sverige har fått alltmer fulländade tvåhjulingar att förflytta oss på. Lätta, körvänliga och försedda med finesser som var otänkbara på den tid Ebbes Bruk konkurrerade om köpare till trampmaskinen.

I ett avseende är dock situationen likartad: trafiken ställer fortfarande krav på hänsyn, både från åkande och mötande. E. L.

År
1896.

Länskungörelser.

Ser. B.
N:r 23.

(Uppläses i Jönköpings stads kyrkor.)

Genom resolution den 27 nästlidne Juni har Kongl. Maj:ts Befallningshafvande fastställt följande ordningsföreskrifter för färdande med velociped inom Jönköpings stad:

Färd på velociped må icke företagas å annan allmän plats inom stadens område än sådan, som är upplåten för körande eller ridande.

Den som färdas på velociped åligger:

att vara försedd med ringklocka och efter mörkrets inbrott jemväl med tändt ljus i lykta, så anbragt, att skenet blifver för mötande synligt på afstånd;

att såväl i gatubörnen som eljest, när fara för sammanstötning kan uppstå, färdas sakta och gifva signal med ringklockan och att för öfrigt aldrig färdas öfverdådigt fram;

att vid möte med åkdon eller ryttare hålla åt venster, färdas sakta samt stiga af velocipeden, då häst visar sig orolig eller det eljest kan vara af behovet påkalladt för undvikande af olyckshändelse;

att icke fara om åkande eller ridande utan att derförut hafva genom ringning med klockan gjort den åkande eller ridande uppmärksam på att sådant kommer att ske, att dervid fara med sakta fart och att ej ringa under förbifarten; samt

att vid färd förbi häst, som ledes, hålla åt den sidan, der föraren går.

För öfverträdelse af dessa föreskrifter vare för de fall, allmän lag, ordningsstadgan för rikets städer eller annan gällande författning icke är tillämplig, stadgadt ausvar från och med två till och med tjugu kronor.

Något om Hakarp för 100 år sedan

av Gottfrid Granemyr

Som läsaren av årets Hakarps Krönika redan har observerat har denna daterats 1970—1971, och för anledningen till detta har redogjorts på annat ställe i krönikan. Här kommer därför att berättas något om vad som hände i Hakarp under de två åren 1870 och 1871.

Vid kyrkostämman i augusti 1870 hade man att välja ny orgeltrampare sedan den förre, avskedade soldaten Sven Kron, avgått med döden. Fyra sökande hade anmält sig till tjänsten, och tre av dessa uppfördes på förslag. Stämman skulle nu medelst omröstning välja en av dessa. Den allmänna och lika rösträtten var ju ännu långt avlägsen, och det kan därför vara av intresse att taga del av omröstningens resultat. Den utföll så, att f.d. torparen Sven Svensson fick åtta och fem sjättedels röster, f.d. torparen Magnus Nilsson tre och en halv röster samt förre grenadiären Henrik Ren en och tre fjärdedels röster. Ny orgeltrampare blev alltså Sven Svensson.

I oktober hade stämman att ta ställning till den föreslagna staten för skolväsendet inom socknen. Ingen annan erinran gjordes mot detta mer än det, att "den dryga avgiften av över 100 riksdaler till middagsmåltider åt fattiga skolbarn borde i framtiden och i anledning av nu varande lyckligare omständigheter något ned-sättas". Uttalandet får väl ses mot bakgrunden av de tre svåra missväxtåren, som man nu hade bakom sig. Man får alltså här den intressanta upplysningen, att fria skolmåltider fanns införda i Hakarp redan för 100 år sedan.

Och så här såg skolstaten ut på den tiden:

Folkskollärares kontanta lön	400 riksdaler
31,5 kbf spannemål för kofoder	70 "
Hyra för källand	3 "
Ved till läraren och skolan	85 "
Skolmaterial m.m.	20 "
Middagsmåltider åt fattiga barn	120 "

Bidrag till undervisning i gymnastik	6	„
Premier till småskolebarnen	15	„
Småskollärarnas avlöning	225	„

Bland inkomsterna märkas statsbidrag med 446 riksdaler, barnens terminsavgifter 15 riksdaler, räntor på utlånta pengar 26 riksdaler. Resten, 487 riksdaler, skulle Hakarps skattebetalare få punga ut med.

Vid samma stämman framfördes klagomål över, att det ibland hände, att den som stod i tur att utföra ringningen i kyrkan uteblev, varvid kyrkoväktaren blev tvungen att vidtala någon annan i den försumliges ställe. Nu bestämdes, att den som inte infann sig och gjorde sin plikt skulle böta 50 öre för varje försummad ringning och att denna femtioöring skulle tillfalla kyrkväktaren.

I övrigt är det som vanligt fattigvårdsärenden och hithörande ting, som dominerar protokollen. Fattighjonet Nils på Fällan beviljades vid ett tillfälle en riksdaler till ett madrassvar, och moderlösa gossen Oscar, som var 13 år gammal, auktionerades bort för 60 riksdaler om året i fosterlega till skomakaren Linderholm. Han skulle dessförinnan utrustas med en rock, ett par byxor, en mössa, två skjortor, ett par strumpor och ett par stövlar, vilka senare mästern Linderholm själv ville tillverka för tre riksdaler. Fosterfadern lovade dessutom att låta gossen öva i skomakerilära och att ge honom ett gott och faderligt bemötande.

Systemen Tilda, 10 år gammal, fick komma till Carl Abrahamsson i Dalskog, och även hon skulle innan överlämnandet utrustas på ungefär samma sätt som brodern.

Vid nästa sammanträde hade kommunalnämnden ett annat besvärligt ärende att behandla. Det gällde en person, som redan tidigare förekommer i protokollen och som berett ledamöterna åtskilligt bekymmer. Protokollet lyder:

”Som förre lumpsamlaren Samuel Jonsson den 27 april detta år återkommit från sina irrfärder (Samuel varit borta från den 12 april 1869) anmälde han sig hos undertecknad med begäran om bostad, kläder och föda, i anledning varav kommunalnämnden i dag sammanträdde för att fatta beslut.

Med herr patron Laurin är träffat avtal, att Samuel Jonsson tills vidare får bo i Bron under Stensholm, likaledes har nämnden för Samuel Jonssons räkning anskaffat honom arbetsförtjänst i Stensholms pappersbruk med sortering av lump, och anser nämnden att han genom detta arbete väl kan sig föda. Som Samuel Jonsson är i avsaknad av kläder uppdrogs åt undertecknad att åt honom anskaffa en rock, ett par byxor och en väst av s.k. molleskinn, två skjortor av linneväv, ett par skor och ett par kortstrumpor. Till sängkläder har Samuel förut erhållit ett täcke, ett madrassvar och en dyna”.

Samuel Jonsson nöjde sig emellertid ingalunda med denna hjälp. Till ett senare sammanträde hade han inkommit med en begäran om fattigstat. Det gick nu inte, nämnden hänvisar till att den ordnat arbete åt Samuel vid pappersbruket, men att han vägrar att infinna sig där för att företaga något arbete, utan i stället utfar mot myndigheterna med trots och hotelser.

Detta nämndbeslut överklagade Samuel Jonsson hos länsstyrelsen. I yttrandet över överklagandet påpekar kommunalnämnden, att den i och med att den skaffat arbete och bostad åt den klagande gjort vad som rimligen kan begäras för denne och att det just nu finns gott om arbete i socknen för den som vill arbeta.

För att i möjligaste mån söka förebygga bekymmer för fattigvården av liknande art beslutade kommunalnämnden, att dels från predikstolen nästa söndag läsa upp en maning till församlingsborna att aldrig låta s.k. lösa personer innebo hos sig, vidare att tillsätta en person för varje rote med uppgift att tillse, att denna uppmaning efterföljdes.

År 1869 minskade Hakarps folkmängd med 41 personer, beroende på både stor dödlighet och stor utflyttning. Detta var tydligen en tillfällighet, ty under 1870 ökade folkmängden med inte mindre än 73 personer, det fanns vid årets slut 1570 Hakarpsbor. Detta var, anmärker kyrkoherde Almqvist, den högsta befolkningssiffra, som Hakarps församling någon gång haft. Under året hade 51 barn fötts, 38 personer hade dött, 137 hade flyttat till Hakarp, men endast 80 därifrån. 14 personer hade emigrerat till Nordamerika och 1 till Norge.

Den kraftiga inflyttningen till Hakarp kan kanske delvis bero på, att Stensholms pappersbruk antagligen nyanställt en del arbetare under året. Kyrkoherde Almqvist anmärkning, att 121 personer nu är anställda vid pappersbruket, kan väl tyda på detta.

Förvaltningsberättelse för år 1970

Föreningens styrelse har under året varit: Rune Gustafsson, ordförande; Gottfrid Granemyr, vice ordförande; Bo Björklund, sekreterare och ansvarig för värdehandlingar; Ragnar Karlsmo, vice sekreterare samt biträdande redaktör för krönikan; Carl Eric Blomdahl, kassör; Eskil Lago, redaktör och ansvarig utgivare av krönikan samt föreståndare för arkivet; Martin Fagerlund, registrator; Sten Arvid Gustavsson, Gustav Svensson samt Pelle Johansson. Suppleanter har varit: Yngve Svensson, Leif Gustafsson och Mary Eliasson.

Revisorer har varit Bror Thunberg och Widar Dahlstedt med Rune Wixe som suppleant.

Årsmötet hölls den 7 mars på Stensholmsskolan och var väl besökt. Bo Mosskull höll ett föredrag om Indiskt Folkliv och visade en rad intressanta ljusbilder. Vidare förekom servering och underhållning. På årsmötet beslöts att ändra föreningens namn från Hakarps Hembydsgård till Hakarps Hembygdsförening.

Midsommarfesten hade i år inställts. I stället hölls gökotta på Klinten den 31 maj tillsammans med Bygdekören. Trots den regniga och kyliga morgonen blev tillslutningen god. Ett lotteri hade anordnats vilket gav ett överskott.

En junikväll samlades ett fyrtiotal medlemmar vid gravfältet vid Lundaberget. Under arkivarie Margareta Linderoths, Läns museet, utmärkta ledning fick åhörarna intressant information om Hakarps märkligaste fornminne.

En söndag f. m. i juni samlades intresserade medlemmar i Stadsparken i Jönköping. Martin Fagerlund gav en trevlig presentation av Parken.

En vacker septemberdag samlades ett 80-tal medlemmar hemma hos Martin Fagerlund som bl. a. demonstrerade åldriga redskap för linberedning.

I november hölls en hembygdsafton i Bollklubbens stuga, Egna-Hem. Ingenjör Bertil Bragd höll ett intressant föredrag om Passions-spelen i Oberammergau samt visade ljusbilder. Bygdekören sjöng och kaffe serverades. Föreningen kunde notera en god tillslutning av medlemmar och deras familjer.

Under året har fem protokollförda styrelsesammanträden hållits.

Föreningens strävanden har under året varit att liksom tidigare bevaka och bevara Hakarps skönhetsvärden. Föreningen har med goda resultat påverkat Huskvarna Stad i dess skötsel av Smeds-torpsområdets strövområden samt Statens Vägverk i dess planer på den slutliga ombyggnaden av Ådalsvägen. I samarbete med läns-museet har föreningen vidtagit åtgärder för uppröjning och skydd av gravfältet vid Lundaberget. Slutligen har föreningens styrelse med intresse följt restaureringen av Hakarps Kyrka.

Damkommittens syjunta har som gåva överlämnat 200 kronor. Erik Falk i Göteborg har som gåva till föreningen, avskrivit sin fordran på 41 kronor.

En krönika har utgivits för år 1969. Upplagan för denna årgång har varit 700 exemplar och har försålts genom roteombud. Varje medlem har erhållit krönikan för årsavgiften kr. 7: —.

Föreningen har representerats vid Hembygdsförbundets årsmöte.

SPECIFIKATION ÖVER BEHÅLLNINGENS FÖRÄNDRING
FÖR TIDEN 26/2 1970—2/3 1971

Behållning från föregående år:

Kontant i kassan	—:29	
Innestående på sparbank	10.636:75	
Innestående på postgiro	49:45	10.686:49

Tillkommer:

Medlemsavgifter	2.396:—	
Sålda krönikor	1.443:05	
Anslag	1.800:—	
Årsmöten och fester	174:93	
Räntor	670:34	
Överskott på lotteri	1.765:40	8.249:72

Avgår:

Kronika	5.792:80	
Årsavgift Hembygdsförb. ..	100:—	
Klinten	98:—	
Skrivmateriel o. trycksaker ..	152:35	
Årsmöten och fester	221:45	
Stockvirke fr. Hakarps kyrka	175:—	
Kurser	190:—	6.729:60

<i>Förändring</i>	+ 1.520:12	1.520:12

Behållning vid årets slut:

Innestående på sparbank	12.196:91	
Innestående på postgiro	9:70	12.206:61

Hakarp den 2 mars 1971.

Styrelsen

Anteckningar ur församlingsböckerna

Födda år 1970

- 10/1 Jonas Gustav Lennart Adolfsson, Mossvägen 3
- 12/1 Yngve Johan Peter Malmqvist, Näckrosstigen 14
- 14/1 Bengt Ingvar Öhlund, Blåklintsvägen 20
- 25/1 Susanne Birgitta Kågebäck, Kvarnvägen 14
- 26/1 Torbjörn Henrik Ödman, Aniaravägen 2
- 30/1 Eva Liselotte Nilsson, Ebbesvägen 28
- 30/1 Henrik Lennart Ingemar Isaksson, Holavägen 5
- 31/1 Anneli Maria Gustafsson, Mossvägen 3
- 31/1 Stefan Ronny Mattias Jonsson, Skolgatan 41
- 2/2 Hans Syd, Stiftelsevägen 5
- 10/2 Jessica Maria Svensson, Ebbesvägen 27
- 25/2 Anna-Karin Maria Karlsson, Lundenvägen 8
- 5/3 Maria Birgitta Andersson, Vipevägen 15
- 6/3 Leif Björn Odelskog, Vårlöksstigen 13
- 7/3 Johan Bertil Andreas Pihlgren, Carlforsvägen 8 B
- 9/3 Monica Anita Larsson, Stjärnstigen 5
- 10/3 Ann-Marie Solvig Björkegren, Göransbergsvägen 4
- 10/3 Anna Maria Appelqvist, Ebbesvägen 4
- 14/3 Bengt Fredrik Bergman, Blåklintsvägen 14
- 15/3 Ingrid Sophie Randau, Solhemsgatan 3
- 17/3 Niclas Bengt Karl Rydberg, Hallebergsliden 11
- 26/3 Kenth Sven-Erik Karlsson, Vårlöksstigen 6
- 3/4 Malin Margareta Karolina Karlsson, Hallebergsliden 4
- 5/4 Nina Anna-Karin Blomqvist, Stjärnstigen 4
- 13/4 Anna Sofia Björkegren, Violstigen 6
- 17/4 Per Fredrik Svantesson, Platåvägen 28
- 24/4 Tommy Gustav Henry Lejon, Näckrosstigen 12 c
- 26/4 Ann Sofie Birgitta Nilsson, Mossvägen 7
- 29/4 Mats Patrik Bågenstål, Hallebergsliden 10
- 2/5 Per Niklas Tornåker, Hakarpsvägen 104
- 2/5 Claes Magnus Erlandsson, Ebbesvägen 22 C
- 4/5 Karl Fredrik Johansson, Hakarpsvägen 117
- 8/5 Louise Astrid Beata Löf, Dalskog

- 25/5 Lars Jonas Björkman, Lönnvägen 10
- 26/5 Karin Ulrika Green, Vallmostigen 4
- 28/5 Klas Mattias Lindell, Näckrosstigen 11
- 2/6 Patrik Lennart Åhlin, Friedländersväg 4
- 3/6 Lena Anna-Karin Stenvall, Brunstorpssvägen 20
- 9/6 Ylva Mari Landerfors, Blåklintsvägen 34
- 9/6 Josefine Cecilia Nylén, Solhemsgatan 22
- 10/6 Stig Anders Granath, Vårlöksstigen 2
- 10/6 Johan Anders Uddenberg, Holländaregatan 14
- 29/6 Sara Katarina Sundberg, Mobergsvägen 7
- 29/6 Katja Sofia Aho, Kvarnvägen 16
- 9/7 Olof Robert Josefsson, Aniaravägen 4
- 13/7 Lars Henrik Staffan Lindahl, Vallmostigen 6
- 15/7 Mika Reijo Kotkamaa, S. Hasselgränd 9
- 22/7 Per Martin Andersen, Ringvägen 7
- 24/7 Marie Birgitta Elisabeth Lilja, V. Hasselbacken 6
- 25/7 Carl Magnus Peter Einarsson, Holländaregatan 7
- 27/7 Patricia Mona Mari Viktorsson, Näckrosstigen 15
- 31/7 Jan Peter Engelke, Smedstorpssgatan 31
- 1/8 Robert Carl Torgny Fransson, Violstigen 12
- 2/8 Per Magnus Vidlund, Violstigen 3
- 7/8 Johan Henrik Karlsson, Mossvägen 5
- 9/8 Jenny Caroline Pettersson, Vipevägen 18
- 12/8 Anna Maria Charlotta Johansson, Ebbesvägen 38
- 12/8 Karl Henrik Allan Karlsson, Holländaregatan 6
- 12/8 Anders Nils-Eric Berg, Hägnevägen 42
- 12/8 Nicklas Jörgen Berg, Hägnevägen 42
- 17/8 Lize-Lotte Birgitta Svensson, Ringvägen 16
- 20/8 Johan Mikael Andersson, Stora Tokarp
- 26/8 Anna-Lena Margareta Petersson, Hakarpsvägen 71 B
- 27/8 Roger John Lennart Starkenberg, Stiftelsevägen 7
- 30/8 Per Magnus Sölfwe Lundkvist, Skolgatan 45
- 3/9 Britt Jenny Maria Jarnefur, Ebbesvägen 8
- 5/9 Britten Pernilla Johansson, Ådalsvägen 59
- 11/9 Jonas Patrick Yngvesson Klingberg, Carlforsvägen 21 A
- 17/9 Jan Willis Lind, Ö. Hasselbacken 21
- 1/10 Gösta Anders Mickael Johansson, Blåklintsvägen 5

- 1/10 Nina Anette Andersson, Holavägen 5
- 1/10 Monica Kristina Gustavsson, Egnahemsvägen 4
- 2/10 Per Ludvig Bertilsson, Violstigen 11
- 10/10 Anna Maria Svensson, Lindarevägen 4
- 19/10 Sofia Birgitta Berggren, Vårlöksstigen 10
- 21/10 Johnna Britt Viktoria Klasson, Ringvägen 9
- 22/10 Sven Gustav Joakim Almqvist, Mossvägen 9
- 9/11 Andreas Göran Johansson, Vårlöksstigen 14
- 13/11 Malin Birgitta Jakobsson, Stjärnstigen 31
- 16/11 Hanna Karin Rödin, Carlforsvägen 12
- 17/11 Hans Tomas Göransson, Vallmostigen 65
- 19/11 Karl Johan Wallin, Hakarpsvägen 90 A
- 3/12 Jimmy Anders Olausson, Hägnevägen 21
- 11/12 Karl-Gunnar Erik Bengtsson, Skolgatan 1
- 24/12 Fredrik Magnus Jern, Lönnvägen 23

Ingångna äktenskap år 1970

- Laszlo Schetl och Magdalena Gzalai, Johannesvägen 5 A
- Ulf Krister Lennart Adolfsson, Sjötofta och Ulla Britt Monica Vivian Johansson, Ebbesvägen 17
- Jan Erik Håkan Andersson, Ljungarum och Britt Eivor Margareta Vilhelmsson, Ådalsvägen 89
- Bo Ingvar Arne Adolfsson, Huskvarna och Gull Britt Hildur Andersson, Tenhultsvägen 32
- Bernt Inge Sven Almgren, Huskvarna och Gun Maria Elisabet Karlsson, Ådalsvägen 91 B
- Sten Åke Sjöqvist, Rydaholm och Lena Anneli Petersson, Vipevägen 18
- Stig Arnold Ingemar Johansson, Skärstad och Eva Elisabeth Andersson, Vipevägen 9
- Kent Olof Karlsson, Mölndal och Eva Inga-Lill Hagberg, Blåklintsvägen 12
- Lars Göran Gustaf Alm, Skärstad och Harriet Christina Kvarnström, Olstorpsgatan 11
- Karl Olof Axel Jöhed, Jönköping och Sonja Margareta Brolin, Smedstorpsgatan 58

Conny Karl-Erik Svensson, Barnarp och Eva Birgit Helena Roman,
 Ådalsvägen 91 c
 Lars Harry Gerhard Petersson och Anne Charlotte Maria Larsson,
 Platåvägen 24
 Jan Gunnar Ahlberg, Ljungarum och Mona Britt Marianne Bolm-
 stad, Götängsvägen 1
 Rune Alf Hugo Ström och Eva Monica Karlsson Stiftelsevägen 5 c
 Bo Olof Schöier, Solhemsgatan 4 och Lena Ingegärd Svegmar, Hus-
 kvarna
 Sören Ove Gunnar Thorén Stensholm 1:185 och Eva Ingrid Linnéa
 Andersson, Huskvarna
 Karl Rolf Harrysson, Gunnestorp och Doris Anne-Marie Edvardsson,
 Skärstad
 Roger Bo Ingemar Strandeus, Tyskängsvägen 3 och Gunhild Anna-
 Stina Hultman, Jönköping
 Sven Olof Tagesson Slögestorp 1:2 och Lena Kristina Jonsson, Hus-
 kvarna
 Stig Åke Georg Svensson, Bråneryd 1:20 och Mona Anette Verdier,
 Göteborg
 Karl Gustaf Josefsson Stensholm 1:314 och Ingrid Agneta Sigstedt,
 Ljungarum
 Kjell Allan Peter Holmqvist, Smedstorpsgratan och Anita Karlsson,
 Tofteryd
 Karl Börje Elis Andersson, Stensholm 1:248 och Sylvia Birgitta
 Svanström, Huskvarna

Avlidna år 1970

10/1	Elsa Katarina Björklund, Carlfors, f. d. 26/8 1894 i Frötuna Stockholms l.
25/1	Bror Gabriel Zetterman, Hakarpsvägen 116, f. d. 24/3 1894 i Hakarp
30/3	Sigfrid Emanuel Svahn, Carlforsvägen 19, f. d. 1/2 1889 i Forserum
1/4	Hugo Emanuel Sundbäck, Kvarnvägen 1, f. d. 11/8 1901 i Skärstad
14/4	Hanna Cecilia Ekblom, Kvarnvägen 17, f. d. 2/1 1896 i Lekeryd.

- 25/4 Vivia Hulda Linnéa Fransson, Ebbesvägen 8, f. d. 5/9 1901 i Sandseryd.
- 5/5 Ebba Oktavia Fagerlund, Hökhult, f. d. 16/8 1899 i Rogberga
- 7/5 Saimi Elina Suhonen, Kvarnvägen 3, f. d. 4/4 1914 i Finland
- 25/5 Anna Elisabet Engblom, Älderdomshemmet, f. d. 26/8 1881 i Gränna
- 9/6 Sven Ingemar Ambjörn Aggestig, Lönnvägen 3, f. d. 13/9 1929 i Kristinehamn
- 17/6 Karl Johan Gabrielsson, Jutevägen 8, f. d. 6/5 1894 i Göteborg
- 8/7 Elin Dorotea Larsson, Carlforsvägen 35, f. d. 6/2 1911 i Hakarp
- 16/7 Oskar Valdemar Nilsson, Älderdomshemmet, f. d. 9/2 1887 i Jönköping
- 17/7 Rut Mabel Larsson, Carlfors, f. d. 28/7 1927 i Jönköping
- 20/7 Elsa Annie Elisabet Johansson, Tenhultsvägen 24 B, f. d. 13/7 1892 i Öggestorp
- 20/7 Susanna Teresia Johansson, Göransborg, f. d. 4/8 1882 i Lommaryd
- 21/7 Hulda Maria Elisabeth Karlsson, Mossvägen 14, f. d. 5/2 1882 i Frinnaryd
- 11/8 Olof Oskar Harry Andersson, Stiftelsevägen 9, f. d. 28/4 1925 i Djursdala
- 1/9 Nils Fridolf Isaksson, Älderdomshemmet, f. d. 29/11 1889 i Bjurbäck
- 2/10 Karl Erik Johansson, Ädalsvägen 83, f. d. 11/4 1897 i Skärstad
- 8/10 Hulda Elisabet Gustafsson, Bockamålen, f. d. 14/1 1884 i Lekeryd
- 10/10 Henning Nikolaus Johansson, Älderdomshemmet, f. d. 23/2 1889 i Habo
- 29/10 Ellen Karolina Johansson, Rambergsliden 4, f. d. 10/7 1885 i Fryele
- 12/11 Sven Olof Schöier, Solhemsgatan 4, f. d. 31/5 1922 i Löfsta, Västmanland

- 25/11 Axel Helmfrid Nilsson, Skolgatan 32, f. d. 17/5 1886 i Gränna
- 7/12 Gustaf Adolf Plym, Fagerängsgatan 8, f. d. 19/2 1877 i Hakarp
- 10/12 August Rickard Gustafsson, Blomgatan 14, f. d. 11/11 1872 i Vireda
- 11/12 Karl Albin Gunnar Sagemar, Holavägen 9, f. d. 12/2 1901 i Jönköping

Antalet innevånare i Hakarp d. 31/12 1970 var 4.351 personer varav 2.223 män och 2.128 kvinnor. Äldst i församlingen var Karl Gustaf Jonsson, Älderdomshemmet, f. d. 31/10 1877.

